

ASSISI SZENT FERENC

1. Bevezetés

Dolgozatom arra keresi a feleletet, hogy ki volt, és mit akart Assisi Szent Ferenc. Céлом nem életrajzírás, hanem elsősorban Ferenc eszméinek, törekvéseinek és hatásának bemutatása. Szükségesnek látszik röviden indokolnom témaválasztásomat, szólnom kell a Szent Ferencre vonatkozó elsődleges forrásokról, s végül számot kell adnom arról, hogy mit használtam fel e források közül, és miért. Nézzük sorjában.

1. 1. Miért választottam Assisi Szent Ferencet?

A témaválasztás érdeklődésről árulkodik. Mi tette érdekessé számomra az alakját? A kérdés nyilván nem bennem fogalmazódik meg először. Szentünk a maga korában is számtalan ember figyelmét keltette fel, s a róla szóló legismertebb legendagyűjtemény, a Fioretti már beszámol arról, hogy kortársainak is szeget ütött a fejébe, mi lehet az iránta tanúsított érdeklődés oka. „Egy napon – írja a legenda – Matteo testvér eléje méne (Szent Ferencnek), és szinte szemrehányóan mondotta: Miért csak téged? Kérdelek, miért követ téged az egész világ, és miért kívánnak látni és hallani, és néked engedelmeskedni? Nem vagy szép testű, nem vagy nagy tudományú és bölcsességű, nem is vagy nemesi származású. Honnan adatik néked, hogy mind a világ utánad jár?” (Fioretti X) Szent Ferenc nemcsak kortársai figyelmét vonta magára. Személye az utóbbi száz esztendőben ismét sokak érdeklődésének tárgyává lett. Történészek, teológusok, írók egész sora talál fantáziát a Szent Ferenc-kutatásban. Nehéz lenne összefoglalni azt a sokféle motívumot, ami szorgoskodásukat magyarázza. Arról számolhatok csak be, hogy engem mi fordított Assisi szülőltje felé. Néhány éve a Conciliumban megjelent egy Szent Ferenc-tanulmány. Ez az írás teljesen új megvilágításban mutatta be a szentet. Földerengett benne számomra egy ember, aki az Egyház e világi hatalmának tetőfokán, a XIII. században szeplőtelen volt és maradt a konstantini fordulat mételyétől. Olyan valakit sejtettem meg benne, aki ugyan sokat, talán mindent értett abból, amire minket a XX. sz. közepén döbentett rá a hatalomról szőtt ábrándokat végérvényesen összezőző történelmi kataklizma.

1. 2. Források és nehézségek

Szent Ferenc alakjának és eszméinek tisztázására elsődlegesen a korabeli forrásokhoz kell fordulni. Ezeknek négy csoportja van.

a) Szent Ferenc saját művei

Sajnos ez az elsőrendű forrás igen vékonyan csörgedező patakocská. Mindössze 22 apróbb terjedelmű írás maradt utána, s még ezek egyikének-másikának a hitelessége is kétséges.

b) A korabeli életrajzok, legendák

Ezek a munkák további négy csoportba oszthatóak:

1. Celanói Tamás és követőinek csoportja
2. A Legenda Trium Sociorum és köre
3. Szent Bonaventura és követői
4. A Speculum-csoport

c) Rendi krónikák

d) Korabeli egyéb dokumentumok

E források bőségük ellenére sok nehézséget tartogatnak a szakemberek, s még inkább a hozzám hasonló lúdtalpas kutató számára. Kivétel nélkül szenvedélyes harcok kereszttüzeiben született írásokról van szó. Keletkezésük időpontja nagyon széthúzódik. A legkorábbi és legkésőbbi dokumentumokat közel két évszázad választja el egymástól. A legenda műfaja nem kedvez az objektivitásnak. Mindezek a források a szakemberek számára a vitatkozás kimeríthetetlen lehetőségét kínálják, engem pedig korlátaim tudomásulvételére kényszerítenek. Dolgozatom nem több, mint a történészek vitás kérdéseire hozzászólni nem képes laikus tájékozódása. Meglátásokat kínál, de nem

kínálhatja ezeknek a meglátásoknak teljes értékű igazolását. Azt gondolom azonban, hogy ennek ellenére sem érdektelen szembesülni ezekkel a meglátásokkal.

1. 3. Mit használtam munkámhoz, és miért?

Az anyag rendkívüli bősége és a hozzájutás nehézségei miatt valamennyi forrást nem használhattam fel. A források három nagy csoportjából elsősorban Szent Ferenc saját műveivel foglalkoztam. Az életrajzok, legendák közül a Legenda Trium Sociorum körébe és a Speculum-csoportba tartozó és számomra hozzáférhető legismertebb darabokat vizsgáltam. Nevezetesen: a Legenda Trium Sociorum-ot (A Három Társ Legendája), a Speculum Perfectionis-t (A tökéletesség tükre) és a Fioretit (Virágocskák). Azt hiszem, magyarázattal tartozom, hogy miért hanyagoltam el az életrajzok és legendák másik két csoportját. A különféle szemléletű kutatók megegyeznek abban, hogy a Szent Ferenc életét megörökítő írások két részre bonthatóak, s ennek megfelelően két, többé-kevésbé különböző portré rajzolható Ferencről. Egyik részük legálisan, egyházi, rendi megbízatásból keletkezett. Ide tartoznak azok, amelyeket figyelmen kívül hagytam. Ezek Celanói Tamás és követőinek, valamint Szent Bonaventura és követőinek munkái. E munkák szerzői arra törekedtek, hogy a konstantini kereszténység eszméi szabta keretek közé illesszék be Szent Ferenc alakját. Engem viszont a fenti eszményektől való eltérés érdekelt. –Amásik rész szerzői a hivatalos állásfoglalással szemben állva egy másik Szent Ferenc-kép megörökítésén fáradoztak. Ezeknek a művei tartoznak az általam vizsgált csoportba. Kivétel nélkül megegyezik a kutatók véleménye abban, hogy ezek az írások a szent legbizalmasabb baráti körének feljegyzésein alapulnak, sőt legjelentősebb darabjai egyenesen kezük munkája is lehet. A kutatók szerint több mint egy évszázados üldözés viharát átvészelt művekről van szó, amelyek titokban, szájról szájra, kézről kézre mentődtek át az utókor számára. Megírásuk, őrzésük és továbbadásuk egyaránt komoly kockázatot jelentett. Mégis elmondták, lemásolták, féltett kincsként őrizték és terjesztették azokat. Mindebből arra a következtetésre jutottam, hogy az általam megsejtett új, helyesebben mondva az igazi Szent Ferencet ezekben az írásokban kell inkább keresnem. S végül sajnálatosan el kellett tekintenem pillanatnyilag a rendi krónikák és az egyéb források (pl. pápai dokumentumok és korabeli krónikák) felhasználásától, a rendelkezésemre álló idő rövidege és megszerzésük nehézségei következtében. Sajnálatosan, mondom, mert az ismertetések, idézetek alapján úgy tetszik, hogy nagy jelentőségük lehetne az általam keresett Szent Ferenc felfedezésében. Ezért aztán felhasználásuktól csak pillanatnyilag tekintettem el, de szándékomban áll a jövőben foglalkozni velük.

2. Egy szent a virágzó középkorból

2. 1. Ismerkedés a középkorral és Szent Ferencel

Elképzelhetetlen számomra, hogy sok száz év távolából közelébe lehessen kerülni egy embernek anélkül, hogy meg ne ismerkednénk vázlatosan a korrallal, amelyben élt. Az ismerkedésnek annál messzebbre kell visszanyúlnia és annál több összefüggésre kell kiterjednie, minél nagyobb jelentőségű egyéniségnek a helyét akarjuk meghatározni a történelemben. Ha a bevezetőben említett sejtésem igaz, akkor Szent Ferenc az Isten Országának történelmének egyik korszakos egyénisége, s ezért az ismerkedésnek egészen a forrásig, Krisztusig kell visszanyúlnia; szintézisbe kell fognia a középkori események mögött meghúzódó eszmei vonulatot s a társadalmi, gazdasági változásokat. Ilyen szintézist nem sikerült felfedeznem. A polgári történészek, némi megszorítással az egyháztörténészek is ide számíthatóak, az eszmei vonulatra teszik a hangsúlyt, de az események alapjának a Civitas Dei („Isten városa”) eszméjét tekintik, s ennek az eszmének az alakulásából, változásából vezetik le az összefüggéseket. A marxisták viszont a tulajdon- és osztályviszonyokat tekintik alapnak, és így ezekből magyarázzák a középkori események logikáját is. E két szempontrendszerből azokat a tényezőket emelem ki a következőkben, amelyek némi eligazítást nyújtó világossággal szolgáltak számomra ennek a történettudományban még meglehetősen ismeretlennek tetsző kornak a megértéséhez; s kiegészítem a magunk sajátos látásának szempontjaival.

2. 2. Eszmék és események 313-tól a XIII. századig

313 a milánói edictum éve. A dátum egyetlen pontban rögzít egy minden valószínűséggel csak folyamat végeredményként felfogható eseményt, amelyet konstantini fordulatnak neveznek. Ez az esemény az addig üldözött kereszténység és az azt üldöző világi hatalom szövetsége. A Birodalom oldaláról nézve ehhez a végeredményhez Toynbee szerint a következő mozzanatok vezettek: a

Birodalmat összetartó eszmék devalválódtak, a környező barbár törzsek létében fenyegették Rómát, az üldözött kereszténység hívei rohamosan szaporodtak, s eszméiknek egyedülálló tekintélyt szereztek az üldözések közepette. De hogyan ment végbe a milánói edictumhoz vezető folyamat a kereszténységen belül? Erre a Karácsonyi Ajándék 1977/8. kötetében megjelent Pál-szintézis által felvetett gondolat folytatásával kísérhetünk meg válaszolni. A gondolat így hangzik: A Tizenkettőnek egészen Jézus mennybemeneteléig zavartalanul megőrződött az a tévhite, amely miatt Jézushoz csatlakoztak. Az ugyanis, hogy Jézus Izrael királyságának helyreállításáért jött. A mennybe távozó Jézustól a tanítványok még egyszer megkérdezték: „Uram, mostanában állítod helyre Izrael királyságát?” A Pál-szintézis felvetette gondolat természetesen folytatásaként kínálkozik, hogy bár kérdésekre nem kaptak feleletet, s bár a következő évtizedek, évszázadok a királyság helyreállításának legcsekélyebb jelével sem biztatták a keresztényeket, ez a tévhit makacsul továbbélt. Ha nem is egy nép, a zsidók világalomra segítségét remélték, de továbbra is királyságról álmodoztak. Ez az álom két, egymásnak ellentmondó összetevőből állott. Magukévá tették a Krisztus által tanított célokat, de nem vetették el az e világi hatalmak léteéhez szükséges eszközöket. Az eredetileg is homályosan értett krisztusi cél – a minden jézusi tanítás ellenére megőrzött Malkut Jahve („Isten királysága”) mintájára – immár kissé átfurmálódott Civitas Dei-re, ahogyan azt Szent Ágoston nevezte. Így aztán a Római Birodalom összeomlásának napjaiban maradt egy eszme, a Civitas Dei eszméje, amelynek hívei megfelelő öntudattal és koncepcióval rendelkeztek egy új világrend megteremtéséhez. E koncepció lényege: „A regnum („uralom”), amennyiben Isten szolgálatába szegődik, és a földi békét és jólétet nem magáért, hanem csak Isten dicsőségére szereti, jó... A király a maga hatalmát közvetlenül a királyok királyától, Krisztustól nyeri el. Krisztus nem tudja maga intézni királysága, a Civitas Dei ügyeit, kiválaszt tehát egyeseket akiket felruház hatalmával, hogy helyette kormányozzanak. Ezek a püspökök és a királyok, a keresztény ökumené elöljárói” (Váczy: A középkor története). A koncepció képviselői természetesen mind messzebbre akarják tolni a Civitas Dei határait, hogy felölelje az egész világot; s az égi Jeruzsálem megvalósítását ígérnek benne a földi lehetőségek korlátai közt. A Római Birodalom bukását követő közel ezer esztendőnek, a középkornak, két nagy, történelmet mozgó kérdés volt Az egyik: Az új eszmétől formált rend egyházi és világi vezetői között kezdettől fogva fennálló, s nyugópontra mindvégig nem jutó kérdés; az ti., hogy miként viszonyuljon egymáshoz a két, vezető szerepet betöltő pont, melyiké az elsőség? S mivel az erőviszonyok következtében a mérleg gyakorlatilag egyre inkább a világi hatalom elsőségének javára billent, ezért az egyház rövidesen újrafogalmazza a kettős hatalom tézisének. Az újrafogalmazott tétel végső kifejlődésében (VII. Gergely) így hangzik: „Krisztus helytartója lévén, a pápa az egész világ ura” (Váczy: A középkor története). Az újrafogalmazás két pilléren nyugszik. Egyik pillére az erőviszonyokban végbement változás annak következményeként, hogy a VII. sz. végén létrejött Itáliában az egyházi állam. Másik pillére az ún. konstantini donatio („adományozás”) elmélete, amely szerint Constantin a maga örökösévé tette a mindenkori pápát. Az újrafogalmazott tétel és az érvényesítéséért folyó sok százados, lényegében hatalmi harc a középpontja az európai történelem eseményeinek VII. Gergelytől kezdődően. A pápaság egyeduralmi törekvéseiért folyó küzdelem soha nem jutott teljes sikerre, megvalósulásához azonban III. Ince idején állott a legközelebb. A másik kérdést a vezetettek tették fel. Ez a kérdés jóval lassabban fogalmazódott meg. Megfogalmazásához hozzájárultak a gazdasági-társadalmi változások is. Az ezredforduló táján az előző korszak nagy feudális államai felbomlottak, egyre inkább tönkrement a szabad parasztság, s a birtokaprózódások következtében a kis- és középbirtokosok is válságba kerültek. A jobbágyságra mind súlyosabb terhek nehezédtek. A pénzgazdálkodás lassú terjedésével párhuzamosan pedig fellendült a kereskedelem, felvirágzottak a városok, és megjelent egy új réteg, a polgárság. Ennek az új rétegnek a kezdeményezésére kezdtek el egyre többen gondolkodni azon, hogy mi az, ami Krisztus nevében megvalósult, és mi az, amit Krisztus valóban megcélzott. Ezzel megindult az újraértelmezése annak a feladatnak, amelyet az Úr reábizott tanítványaira.

2. 3. A kor vallási és társadalmi mozgalmi

Ez az újraértelmezés számos olyan mozgalom elindítójává vált, amelyek Krisztus tanítására támaszkodva az Egyház és a társadalom megváltoztatására törekedtek. A 12 _ 2007. február Assisi Szent Ferenc történetírás nyugaton a patarénusok mozgalmával kezdi jegyezni ezeket a kezdeményezéseket. Ezt követik a katharok, az albigenek, a waldensek, a lyoni takácsok, a beginek és még számos kevésbé ismert mozgalom. Közös bennük, hogy kezükbe veszik az Evangéliumot, s abban mint leglényegesebb, és koruk valóságától leginkább különböző vonást a szegénység

követelményét fedezik fel. Észreveszik, hogy a hatalom idegen Krisztus tanításától. Felragyog előttük az Apostolok cselekedeteiben leírt keresztény közösségek vonzó példája. E mozgalmak a krisztusi eszméket devalváló, zavaros hatalmi ideológiák és harcok közepette hitükben összekuszált s a vallás iránt egyre inkább érdektelenné vált emberekben újra fellobbantják a tüzet. A kereszténység elterjedésének idejére jellemző lendülettel sokan ismét Krisztus felé fordítják életüket. Laikus közösségekbe, ún. testvériségekbe tömörülnek, s elszántan fognak hozzá az Evangélium újonnan felfedezett eszméinek megvalósításához a maguk életében. Ez a Krisztus felé fordulás rövid időre találkozott a pápai centralizáció törekvéseinek egyik részmozzanatával, a teokratikus elv érvényre juttatását segítő egyházi reformtörekvésekkel. De gyakori és éleskritikájuk miatt, amellyel az egyház gazdagságát, hatalmát és a papság bűneit bírálták, Róma azonnal felszámolta ezt a kérész életű szövetséget, mihelyst hatalmi helyzete megerősödött, sőt, egyre fokozódó intenzitással fordult ezek ellen a mozgalmak ellen. Üldözésük a pápai hatalom megerősödésével párhuzamosan III. Ince idején ér a tetőfokára. III. Ince állítja fel az inkvizíció intézményét. Erre a korra esik a katarok és albigenek elleni, egész országrészeket elpusztító kereszties hadjárat. A mozgalmak nemcsak az Egyháznak hányták szemére bűneit, hanem ugyanilyen éles társadalomkritikát is gyakoroltak. Ezért üldözésük az egyházi és világi hatalom együttműködésével folyt. Vezetőiket börtönbe zárták, máglyára küldték. Tagjaik szerencsés esetben csak földönfutókká lettek. Írásaik nagy részét nyom nélkül megsemmisítették. Az Egyház kiközösítette, eretnekké nyilvánította őket. Ennek a forrongó kornak a szülőtte Assisi Szent Ferenc, igazi nevén Giovanni Bernardone. Kortársa Wald Péternek, aki a waldensek mozgalmát alapította, s akit Ferenc születése után két évvel császári rendelettel űztek ki Lyomból, III. Sándor pápa pedig kiközösítette az Egyháztól. Wald Pétert Máté 19,21 (a gazdag ifjú) és Lukács 10,1–6; Máté 10,1–12 (a tanítványok küldetése) indította útnak. Francesco ugyanezekbe a szentírási helyekbe botlott bele, s ezek adták az indító lökést mozgalmának. Ferenc azonban elkerülte a kiközösítést. Sőt, halála után egy évvel szentté avatták. Viszont nem kerülhette el mozgalmá üldözését, s végül az eredeti célkitűzésektől való eltérítését.

2. 4. Ki volt, s milyen hatások érték Szent Ferencet?

Élettörténetének ismertetése helyett inkább azt az idő- és térbeli koordinátarendszert szeretném felvázolni, amelynek egy adott pontján Giovanni Bernardone Szent Ferencé lett. 1182-ben látott napvilágot Assisiben. 1226-ban halt meg szülővárosában. A politikai, társadalmi és eszmei feszültségek keresztüztüében jött világra, s ezek között élte le életét. Politikailag a pápaság és a német-római császárság küzdelme nyomta rá véres bélyegét szülőföldjére. Társadalmilag a gazdasági változások és a polgárosodáskövetkeztében Itália a sokszoros ellentétek gyűjtőpontja volt. Egyfelől a régi feudális nemesség (maiores) és a feltörekvő-gazdagodó polgárság (minores) között feszült egyre mélyülő, s a városokban különösen kiéleződött ellentét. Másfelől a gazdag maiores-szel és az egyre gazdagabb minores-szel szemben ott állt a folytonosan szegényedő vidéki lakosság és a teljesen nincstelen városi proletariátus. Eszmeileg a kor egész Európa-szerte a kiéleződött ellentétek kora. Ezek az ellentétek Itáliában különösen is élesek voltak. Az előző pontban ismertetett mozgalmaktól hordozott eszmék összeütköztek a fennálló társadalom alapjait képező eszméekkel. Bizonyos, hogy Ferenc sem a politikai, sem a társadalmi, sem az eszmei feszültségek hatása alól nem vonhatta ki magát. Gazdag posztókereskedő fiaként gyermekkorától kezdve érezhette a nemes úrfiak lekicsinylését. Minden tehetőségük ellenére is a minores-hez tartoztak; ezen a jómód sem változtathatott. Saját bőrén érezte a társadalmi feszültségek egyik felét, de nem maradt vak a még sokkal fájdalmasabb és égetőbb feszültségforrás, a valódi nyomorúság iránt sem. Tanúsítják ezt rendszeres és bőkezű alamizsnálkodásai. A politikai feszültségek sem vonultak át nyomtalanul az életén. Éppen a politikai érdekek szította háborúba indultában, az apuliai úton szólította s fordította meg őt az Isten. A kor új eszméinek a vihara pedig talán már benne zúgott a génjeiben is. Anyja a katarok földjéről, Provance-ból származott. A városka, amelyben felnőtt, olyannyira az új eszmék hatása alatt állott, hogy egy időben a polgármestere is albigen volt. A Három Társ Legendája arról számol be, hogy előfutára is volt Ferencnek Assisiben, aki sokszor végigjárta a városka utcáit, és minden szembejövőt így köszöntött: Pax et bonum („Béke és jóság”)! Valamilyen mértékben érzékelnie kellett az Egyház belső reformtörekvéseit is. A fentiekből nem azt a következtetést kell leszűrnünk, hogy a kor sodrásában Ferenc egy volt a sok közül, akik azonos hatásokra azonosan reagáltak. S nem gondolhatjuk, hogy a rajta kívül álló különböző érdekek harci manővereként maradt ő, és éppen ő e sok közül egyetlenként ismert és tisztelt. Mint ahogyan a tények azt sem engedik, hogy

ellenkező konklúzióra jutva azt gondoljuk, hogy a kor sokrétű feszültsége nyom nélkül suhant át Ferenc felett. Hatása ugyanis olyan kiterjedésű térben és időben, amelyet nem képes kiváltani sem az, aki csupán egy a sok közül, sem az, aki érintetlen marad korának feszültségeitől. Azt gondolom, hogy Francesco észlelte és átélte kora minden ellentétét és ellentmondását. Azt gondolom, hogy szembesült a megoldásukra irányuló ellentétes kísérletekkel. Tény, hogy részvételével támogatta is ezek egyikét másikat: 1202-ben a polgárság érdekeiért folyó küzdelemben esett fogságba, politikai érdekekért folyó harc szólította az apuliai útra. E küzdelmekben, amelyekhez személyes érvényesülésének célját is kapcsolta, csak a fogságát követő betegségben, a halál közelében bizonytalanodott el először, s talán a hosszú lábadozás idején kezdett el komolyan gondolkodni azokon az öt körüllegő eszméken, amelyek már nem egy embert élete átalakítására bírtak környezetében. A régi célok helyébe csak lassan, fokozatosan léptek az újak. Nem csapódott semmiféle mozgalomhoz; amíg lehetett, ment tovább a régi úton. Az első komoly fordulatot az apuliai út misztikus élménye hozta meg. Miközben a pápa érdekeiért harcba induló sereghez igyekszik csatlakozni, álmodni lát. Az Úr megszólítja: – Mondd csak, Francesco – kérdi –, ki tehet több jót, az úr, vagy a szolgál?

– Az Úr! – vágja rá Ferenc.

– Hát akkor miért hagyod el – kérdi tovább – a szolgál kedvéért az urat?

S Ferenc döbbenten kérdezi:

– Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem? (a Három Társ Legendája, II.)

A hang azt feleli, hogy forduljon meg, térjen haza, s várjon, amíg megtudja, mit kell tennie. Közel három esztendő telt el 1206 és 1209 között, amíg Az, aki a fegyvert eltétette Ferencel, végre világossá tette előtte, hogy mit kíván tőle. Közel három esztendő múlt el apró kis előrelépésekkel, temérdek imádsággal, kemény aszkézissal s a kicsi világossággal megmutatott tennivalókhöz ragaszkodó, maradéktalan hűséggel. Belevetette magát abba, ami Isten szándékaiból már világosnak látszott előtte, s szenvedélyesen fürkészte azt, amit még homály fedett. Ez az, amiért Szent Ferenc nem egy a kor sodrásában levő számtalan ember közül. Istennel töltött évek csendjében vívta kiés érlelte személyes meggyőződésével azokat az eszméket, amelyekre rátette az életét, amelyeknek továbbadására 1209. február 24-én a napi evangélium küldetési parancsa által felszólítva érezte magát. Isten egyenes kinyilatkoztatásaként átélt felismerései nem sorolhatóak a kor egyetlen mozgalmának, törekvésének uszályába sem. Felismerte, hogy a keresztény ember számára egyetlen feladatot adott Krisztus: Keresnie kell Isten Országát. Felismerte, hogy ennek az Országnak a keresése azonos a hegyi beszédben foglaltak megvalósításával. Észreveszi, hogy a „Civitas Dei” eszméjének bűvöletében élő kora, az Egyházat is beleértve, nagyon messze jár ennek az Országnak a keresésétől s a hegyi beszéd parancsainak megvalósításától. Ugyanakkor fanatikusan ragaszkodik ehhez az Egyházhoz, a későbbiekben még igazolásra szoruló, elővételezett szent ferenci felismerések egyike sem újság külön-külön. A Szent Ferencet megkülönböztető újdonság ezeknek együttlításában és együttes képviselésében áll.

2. 5. Ami hiányzik

A következő fejezeteknek a feladata az imént elővételezett felismeréseknek a kibontása és igazolása. Ennek nehézsége abban áll, hogy amint már a bevezetőben említettem, Szent Ferenc nem volt író ember. Nagy imádkozó volt, de ugyan ki hallgathatja ki az imádság csendjét. Fáradhatatlan tanító volt, de mint Jézus tanítását, Ferencét is csak a hallgatók emlékezete őrizte meg. Talán csak egyetlen dolog hiányzik életművéből: látásának rendszeres kifejtése. Elgondolkodtató, hogy mi lehetett ennek a Jézushoz nagyon hasonló, de a kereszténység messze ható egyéniségeire általánosnak nem mondható hiánynak a magyarázata. Sem Jézussal analógiába állítva, sem az egyháztörténelem tükrében nem tudok elfogadható feleletet találni rá. Csak Szent Ferenc oldaláról kísérlelhetem meg a kérdés megválaszolását. Először is tagadással közelítek a felelethez. Bár önmagát együgyűnek, ostobának, idiotának tartotta, a magyarázatot mégsem gyenge szellemi képességeiben kell keresni. Nem volt ostoba. Pápákkal és püspökökkel vitázva telt el az élete. Iskolázottsága, ha nem volt is kiemelkedő, korának, társadalmi helyzetének megfelelt. Írni, olvasni tudott. Anyanyelvén kívül latinul és franciául értett és beszélt. Tájékozott volt a Szentírásban is. Hús esztendő kora körül volt, amikor megtért, s mint napjainkban is, egy húszesztendő fiatal ember az alapok birtokában még könnyedén képezheti tovább magát. Úgy vélem, hogy Ferencnek megvoltak az alapjai, s képessége és módja is arra, hogy megszerezze a teológiai műveléséhez szükséges szellemi arzenált, s azután ennek birtokában kidolgozza és igazolja látását. Nem mondom, hogy mindez eszébe sem jutott Szent Ferencnek.

Felébredt benne a tudásszomj, de azt kísértésként elhessentette magától. Legalábbis erről tanúskodik az, amit a könyv után sóvárgó novíciusnak felelt: „Valamikor én is voltam hasonló kísértésben – vallja –, mely könyvek szerzésére nógatott” (Speculum Perfectionis, 4). Két oka is lehetett ennek a tudásszomjat kísértésként felfogó magatartásnak. Az egyik a korabeli vallási mozgalmakra általánosan, és Szent Ferencre kiváltképp jellemző misztika. A kor emberének jellegzetes törekvése, hogy az Istenre és akaratára vonatkozó dolgokról könyvek, tanítók helyett közvetlenül Istentől szeretne felvilágosítást szerezni. S Ferenc még a halál árnyékában is teljes meggyőződéssel vallotta, hogy ezt a felvilágosítást megkapta: „Miután az Úr testvéreket juttatott nekem, senki nem magyarázta meg előttem, hogy mit kell cselekednem, hanem maga a Fölséges nyilatkoztatta ki nekem, hogy a szent Evangélium szerint éljek” (Szent Ferenc végrendelete). Misztikába hajló, sőt egyenesen a misztikából táplálkozó intuíciója vezette a felismert igazságok megragadására. Ezek az igazságok az evidencia erejével hatottak rá, s mint magától értetődő, bizonyításra sem szoruló tényeket képviselte azokat mások számára. Magatartásának másik oka talán abban rejlik, hogy határozottan negatív benyomásai lehettek azokról, akik kielégítették tudásszomjukat, beleértve magukat a teológia művelésébe. Ugyancsak a Speculumban találjuk az erről megjegyzést: „Annyian vannak, akik a tudo hogy boldog az, aki az Úr iránt való szeretetből tudatlan marad.” Miért? Azért, mert a tudomány szelétől felfuvalkodottak életükkel és hiú bölcsességük megnyilatkozásaival agyonrágalmazták, s minden áron hamisságnak akarták feltüntetni az igazságot? Azért, mert kegyetlenül üldöztek mindenkit, aki az igazság jegyében járt? Azért, mert az ítéletkor ki fog derülni, hogy tudós vélekedéseik, amelyeknek útvesztőjében bolyongtak, amelyeket igazságokként hirdettek, s amelyekkel sokakat a sötétség örvényébe taszítottak, mind tévesek és hamisak voltak? Azért, mert az ilyenek sötét tanításaikkal együtt a külső sötétségre vettetnek a sötétség szellemei közé (vö. Speculum Perfectionis, 72)? Kiket látva szerezte Szent Ferenc ezeket a rettenetes benyomásokat, nem tudjuk. Az azonban világos, hogy a negatív példák hatása maradandó volt, s így Ferenc a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötte. A hiánynak legalábbis ez az egyik magyarázata. Úgy gondolom, hogy e kiöntés végzetes következménnyel járt. Ágoston és az Aquinói hatalmas szintézisbe fogták a görög-római kultúra s az abba beleágyazódott kereszténység gondolati eredményeit, s ez a szintézis eltért az Evangélium irányvonalától. Ferenc már-már szó és betű szerint ragaszkodott az Evangéliumhoz, de egyszerűen hallatlanba vette mindazt, amit a megelőző évszázadok alkottak. Nem óhajtott Szent Ágostonhoz és Szent Tamáshoz hasonlóan átfogó szintézist teremteni a pogány bölcselők és az Evangélium között, s az 1200 esztendő Evangélium interpretálását sem vetette össze a forrással. Csupán korának Krisztus tanításától eltérő cselekedeteit konstataálta, s azok kiigazítására törekedett. Nem vette azonban észre, hogy a metanoia elsődlegesen gondolkozás-átalakítással kezdődik, s ezért első lépésben a helytelen magatartások alapját, a téves gondolati rendet kell széjjelrombolni. Ehelyett közvetlenül a forrásra hivatkozott: Az Úr ezt mondta, az Úr így tett. Ha pedig Ő mondta és tette, akkor ahhoz kell igazodni. Számára evidens volt ez a következtetése, s nem vette észre, hogy egyáltalán nem feltétlenül ugyanilyen evidens mindenki számára. Nem érzékelte, hogy korának problémái gyökerükben egészen a forrás koráig visszamenő eszmei zűrzavarból, Jézust nem értésből fakadnak. Egyenesen a magatartás megváltoztatására s nem féltette eléggé a felfedezett igazságot a múlt és a jövő megtévesztő elméleteitől. A hiány hiány maradt. Találghatjuk csupán, hogy hogyan alakult volna az Isten Országá további története, ha Szent Ferenc életművén nem maradt volna ez a lyuk. Talán akkor nem lenne – még napjainkban is – olyan távol a keresztény közgondolkodás Krisztus gondolataitól. Talán felismerései, amelyek még eme hiányosság ellenére is két évszázados vihart kavartak, nem szívódtak volna fel az eszmék zűrzavarában. Talán...

3. Mít látott Szent Ferenc?

Az ismerkedés és találgatás után rátérhetünk Ferenc felismeréseinek vizsgálatára. Monay Ferenc szerepeltet egy kétes hitelű imádságot a szent művei között. Az imádság két kérdést vet fel:

„Ki vagy Te, Uram, édes Istenem, s ki vagyok én, a Te hitvány szolgád?” Ez a két kérdés Ferenc gondolatainak tengelye. S a rájuk talált felelet konzekvenciájaként bontakozik ki az, amit tennivalóként önmaga és követői elé állított.

4. Ki vagy Te, Uram, én Istenem? (Dogmatika)

Ferenc válasza extatikus vallomás, amely mindig újabb és szorosabb találkozást szomjazó Istennel-találkozások sorozatában született meg.

4. 1. Extatikus vallomás

Az extatikus és a vallomás szavakat aláhúzom. Azért húzom alá, mert amennyire nem mindegy az, hogy mit mond valaki Istenről, majdnem annyira nem mindegy az sem, hogy amit mond, hogyan mondja. Szent Ferenc nem kikövetkeztetett és valamilyennek elfogadott ismeretlenről beszél, amikor Istenről szól, hanem megtapasztalt, megszeretett valóságról. Valakiről, aki meghódította; Valakiről, akinek ő örömmel hódol. Mielőtt a száraz elemzés segítségével rátérnénk arra, hogy mit mond Ferenc erről a Valakiről, vessünk egy pillantást a hogyanra egy imádság erejéig. Ez az imádság egyébként egyetlen saját keze írásában ránk maradt műve.

Te vagy a szentséges Úristen, az egyetlen, aki csodákat művelsz.

Te vagy az erős, te vagy a nagy, te vagy a fölséges.

Te vagy a mindenható, szent Atyánk, égnek és Földnek királya.

Te vagy a háromság és egység, mi Istenünk és minden javunk.

Te vagy a jóság, te vagy minden jóság, te vagy a legfőbb jóság, az Úr, az élő és igaz Isten.

Te vagy a szeretet, te vagy a szerelem, Te vagy a bölcsesség.

Te vagy az alázatosság, te vagy a türelem, te vagy a biztonság.

Te vagy a megnyugvás. Te vagy az öröm és vígság.

Te vagy az igazságosság és mértékletesség.

Te vagy a mindent kielégítő gazdagság.

Te vagy a szépség. Te vagy a szelídség.

Te vagy a gyámolító. Te örködő és védelmező vagy.

Te vagy az erősség.

Te vagy az enyhület. Te vagy a mi reménységünk.

Te vagy a mi hitünk.

Te vagy a mi nagy édességünk.

Te vagy a mi örök életünk, ó nagy és csodálatos Úr, mindenható Isten, irgalmas üdvözítő!

A bemutatott szöveg annyiban nem a legjellemzőbb, amennyiben szinte minden logikai rend nélkül ömlő gondolatokat tartalmaz. Viszont nagyon is jellemző a belső átéltségtől fűtött gondolatrítmusos szárnyalás, az ünnepélyes, meghatott, himnikus hangvétel. Mindezek nemcsak imáiban, hanem egyéb alkalmakkor is állandó kísérői Istenről szóló szavainak. A *hogyan* után térjünk át arra, hogy *mit* gondolt és mit mondott szentünk az ő Istenéről és mindenéről. Az imént személyes vallomásnak neveztem Ferenc Istenre vonatkozó szavait. Jézus is személyes tapasztalatokon nyugvó vallomást hagyott ránk. A két vallomás közti különbség abból adódik, hogy Jézus a Szentháromság világában mint Fiú szerezte tapasztalatait, Szent Ferenc viszont csak az emberi lét korlátai közt megszerezhető tapasztalatokról számolhatott be. Azt mondhatja el csupán, hogy feléje és felénk milyenek mutatkozik az Isten. Isten mindenekelőtt egészen más, mint az általunk megismert dolgok. Kezdet és vég nélkül való, változatlan, örök, kifürkészhetetlen, felfoghatatlan és kimondhatatlan az ember számára a maga valóságában (Regula Prima, XXIII). Megközelíteni is csak szuperlatívuszokkal tudjuk: Ő a mindenható, Ő a szentséges, Ő a fölséges, Ő az erős, Ő a dicsőséges. Maga a bölcsesség, az igazságosság; maga a mértékletesség, maga a szépség és a mindent kielégítő gazdagság. Az élet Ő, és az élet forrása (A fölséges Isten dicsérete). Legdöntőbb, istenképét legjobban meghatározó felismerése, hogy az Isten és a Szeretet szavak azonos, egymással felcserélhető tartalmat jelölnek. Isten a szeretet, s a szeretet az Isten. Öt ízben fordul elő Szent Ferencnél ez, az egész Újszövetségben egyetlen egyszer, az első János-levélben (4,8) található mondat (RP XVII, XXII; Levél az összes hívekhez; A Fölséges Isten dicséretére; az Úr dicsérete). Ez a Szeretet-Isten három személy: az Atya, a Fiú és a Szentlélek tökéletes egysége (RP XXI). Egységük olyannyira teljesnek mutatkozik Ferenc számára, hogy még működésüket is alig képes széjjelválasztani. A Miatyánk parafrázisában így szólítja meg az Atyát: „Szentséges Atyánk! Teremtőnk, Megváltónk, Üdvözítőnk és Vigasztalónk...” Hogy a Fiú és a Lélek állítmányai, jelzői valóban az Atyára vonatkoznak, azt bizonyítja a folytatás: „Mindennapi kenyerünket, a Te szerelmes Fiadat, ami Urunk Jézus Krisztust add meg nekünk ma” (Az Úr dicsérete). A tökéletes egység fenti élménye ellenére is bizonyos vonásokat és tevékenységeket mégis inkább az Atyának, másokat a Fiúnak, ismét másokat pedig a Szentléleknek tulajdonít. A továbbiakban ezeket vesszük szemügyre, s az egyes szentháromsági személyeknek hozzánk fűződő kapcsolatát vizsgálva bontogatjuk tovább Ferenc istenképét.

4. 2. Az Atya

Sajátos vonása, hogy Ő a nagy Kezdeményező. Ő égnek és földnek Ura s Királya, aki szent akarata által teremtett minden szellemi és lelki dolgot, s minket, embereket is (RP XIII). Érettünk alkotta a földet, s mindent, ami a földön van. Minden róla szóló mű Ferenc egyik legsajátosabb vonásaként említi természetszeretét. Ez a kétségtelen sajátosság azonban igen messze áll a XX. sz. technikától megcsömörlött emberének nosztalgiájától. Ferenc szeretete az Alkotónak szól, akit minden teremtett művében tetten érni és felfedezni vél. Minden teremtmény az Ő tükre és az Ő gondoskodó szeretetének ajándéka az ember számára. Ezért a Naptestvér énekének örökszép szavai szerint valamennyi teremtmény az Alkotó fogyhatatlan dicséretére inspirál.

Áldott légy, Uram, s minden alkotásod!

Legfőképpen urunk-bátyánk, a nap,

Aki a nappalt adja,

s aki ránk deríti a Te világosságodat,

És szép ő, és sugárzó nagy ragyogással ékes:

A te képed, Fölséges...

Áldott légy, Uram, hold nénénkért

és minden csillagaiért az égnek,

Őket az égen alkotta kezéd fényesnek,

drága szépnek.

Áldott légy, Uram, szél öcsénkért,

Levegőért, felhőért, minden jó és rút időért,

Kik által élteted minden alkotásodat.

Áldott légy, Uram, víz hűgünkért,

Oly nagyon hasznos ő,

oly drága, tiszta és alázatos.

Áldott légy, Uram, tűz bátyánkért,

Vele gyújtasz világot éjszakán,

És szép ő, és erős, hatalmas és vidám.

Áldott légy, Uram, Földanya nénénkért,

Ki minket hord és enni ad,

És mindennemű gyümölcsöt terem,

Füveket és színes virágokat...

(Naptestvér Éneke)

S ha az értünk teremtett dolgok mind az Alkotót tükrözik, akkor még sokkal inkább tükröznünk kellene Őt nekünk. Hiszen a képére és hasonlatosságára teremtett emberekkel terve és szándéka van az Atyának (RP XXIII; Intelmek V). Azt akarja, hogy Őt teljes szívünkben szeressük, mindig róla gondolkodjunk, mindig utána vágyódjunk és minden szándékunkat feléje irányítsuk. Azt akarja, hogy mindenben az Ő tiszteletét keressük, minden erőnk és képességünket szeretetének szolgálatára fordítsuk. Azt akarja, hogy felebarátainkat úgy szeressük, mint önmagunkat, örvendjünk javukon, legyünk résztvevők bajaik iránt, senkit se bántsunk, s képességünk szerint gyullassunk mindenkit az Ő szeretetére (Az Úr dicsérete). Mi emberek azonban hűtlenné lettünk képmás voltunkhoz, s ezáltal az Atya velünk való tervéhez, akaratához is (Intelmek V). Hűtlenségünk a teremtés hajnalán kezdődött, s folytatjuk hűtlenkedésünket az egész történelemben. Az Atya azonban nem lett hűtlenné önmagához. Nem szűnt meg jót tenni velünk. Továbbra is megajándékoz bennünket az élet ajándékával és minden mással, amire nekünk, szájalomra méltó nyomorultaknak szükségünk van (RP XXIII). Továbbra sem mondott le arról, hogy megvalósuljon, amire a teremtéskor rendelt minket. Nem mondott le arról, hogy akaratát megvalósítva képmásává váljunk, hogy földi életünk ura és irányítója Ő legyen, s így elvezethessen a földi lét múltán Országa el nem múló életébe (Az Úr dicsérete; Levél). Testi szükségleteinken túl gondoskodni akart tehát arról, hogy mi, bűneinkbe végzetesen belegabalyodott emberek végre megtaláljuk az Élet útját. Ezért számtalan ajándéka, jótéteménye után nekünk adta szerelmes Fiát, Jézus Krisztust is (Az Úr dicsérete; Levél). Isten, szorosabban véve a Fiú képére és hasonlatosságára teremtettünk (Intelmek V). Azt adta tehát ajándékai betetőzéseként, Akinek a mintájára alkotott minket. Azért adta, hogy példát mutasson az Atya akaratának teljesítésére, s mi bűnbánatot tartva Hozzá (Jézushoz) igazodjunk, s nyomdokait kövessük (RP XXIII; Levél). Azért

adta, hogy a mintához (a Felfeszített Krisztushoz) hasonulva egyre hasonlóbbá legyünk a magasságbeli dicsőséges Istenhez (Tanítások XXI). Azért adta, hogy a Fiú keresztje, vére és halála által megváltson bennünket fogságunkból, s mindnyájan üdvözlünk Általa (RP XXIII; Levél). Az utóbbi gondolatokban felrémlik a páli-ágostoni megváltáselmélet hatása. Az elmélet nyomott hagyott Szent Ferenc fogalmazásán, de úgy vélem, érintetlenül hagyta személetét. Azt hiszem, hogy a kereszt, a vér és halál által történő megváltásunk, üdvözítésünk, mindez sztereotip stílusfordulat, amelyet átvett, elismételt Ferenc is, anélkül azonban, hogy saját istenképébe beépítette volna. Erre mutat, hogy beszél Ádám vétkeéről, de nem említi, hogy e vétek büntetését örökölnénk mi, leszármazottai is. Nem tud arról, hogy az Atya más magatartást tanúsítana Ádám vétke előtt és után az ember iránt. A bűn rettenetes bajba sodorja ugyan elkövetőjét, Ádámot és minket egyaránt, az Atya azonban nem változott meg irányunkban, sőt még meg is tetézte addigi minden jóságát, s a magát bajba sodort embernek Fia odaadásával sietett segítségére.

4. 3. A Fiú

Részese az Atya alkotó tevékenységének. Általa teremtett mindent az Atya (RP XXIII). Jótetteit is Ő általa vitte és viszi végbe (RP XXIII). A Fiú sajátos vonása az emberhez fűződő sajátos kapcsolata. Ez a kapcsolat már az idő kezdete előtt indult, az időben folytatódott, s az időn túl sem ér véget. Isten, de szorosán véve a Fiú képére és hasonlatosságára vagyunk megformálva (Intelmekek V). Ő az, aki eljött, emberré lett és köztünk élt (RP XXIII; Levél). Ő az, aki velünk marad minden nap a világ végezetéig (RP XXII), s Ő az, aki ismét el fog jönni fölségének dicsőségében (RP XXIII). Az idő, a teremtés előtti kapcsolatról keveset tudhatunk meg. Érthetően bőséges viszont az, amit a Fiú és az ember időbeni kapcsolatáról mond el Ferenc. *Ő az, aki emberré lett.* Valóságos Isten-voltát csorbítatlanul megőrizve valóságos emberként született Máriától (RP XIII). Emberré levésének többrendbeli célja volt.

4. 3. 1. Első cél: Kinyilatkoztatást adni Istenről és emberről

Ő az Atya és a Lélek igéje (Levél). Az emberré lett Fiú reveláció az Isten – értelmünkkel kifürkészhetetlen – valóságáról. Aki Őt látja, az látja az Atyát, sőt a Lelket is (Intelmekek; vö. Jn 14,6-9). Az az emberi arculat, amelyet közöttünk jártában megmutatott, nem választható el Istenségétől. Isten a maga kimondhatatlan és fölfoghatatlan fenségében Ferenc számára az emberré, méghozzá a megfeszített emberré lett Fiún keresztül közelíthető meg. Ha Krisztus megbocsátónak mutatkozott, ha szelíden és békétűően viselkedett, ha kicsiként és szegényen élt, s végezetül, ha vállalta a kereszthalált, akkor ezek olyan vonások, melyeknek megfelelői megvannak az Istennek a mi létezési módunktól különböző életében is (Tanítások XXI). Ezért képes azután a következő döbbenetes újdonságokat megfogalmazni Istenről: „Te vagy a kicsiség, Te vagy a békétűrés, Te vagy a szelídség” (A fölséges Isten dicsérete). De reveláció a testet öltött Fiú az emberről is. Reveláció arról, amit a Teremtő a teremtéskor az emberről álmodott. Krisztus test szerinti képére és lélek szerinti hasonlatosságára vagyunk megalkotva (Intelmekek V). Mi más lehetne tehát a feladatunk, mint hogy kibontakoztassuk magunkban ezt a nyilvánvalóan csak képesség szintjén meglévő hasonlóságot. Az eredeti jön a hasonmás segítségére, hogy elébe állítsa és megvilágosítsa számára, milyenné kell formálódnia, ha be akarja tölteni rendeltetését.

4. 3. 2. A második cél: Átformálni a világot

Az ember nem a Teremtője által megjelölt úton haladt, nem jó irányba formálta magát s világát. A Fiú azért lett emberré, hogy változtasson ezen az irányon, s átalakítsa a világot (Tanítások XIII). A világ alakítása érdekében a következőket tette. *Tanítást adott, örömhírt hirdetett*, parancsaival útba igazított minket (RP XXII, III; Regula XII; Levél). Ez a tanítás az Isten irántunk való szeretetéről tanúskodik, és Isten és a felebarát szeretetére szólít fel (Levél). *A maga példájával* illusztrálta tanítását (Levél). Példája a következőkben foglalható össze: Szerette az Atyát. Akaratát egyesítette Atyja akaratával. Élete árán is megőrizte az iránta tanúsítandó engedelmisséget, és szerette az embereket (Levél; Levél a generális káptalanhoz). Emberszeretete nem csupán tanítványaira irányult, hanem kivétel nélkül mindenkire, ellenségeire is. A Fiú magatartásából Ferenc a következő mozzanatokat látja a legfontosabbnak: Az emberré lett Fiú az alázatosság (alacsonyság, kicsiség) és a szolgáló szeretet példáját adta (RP IV, V, IX; Intelmekek I, IV, XXVII; Speculum 40, 43, 44, 72, 73). Leszállt az Atya kebléből, a dicsőségből, s „Ő, aki mindenek Ura, mégis mindenki szolgálja akart lenni érettünk. Ő, aki

gazdag és dicsőséggel teljes isteni méltóságban, szegényül és megvetetten magára öltötte a mi alacsonyágunkat” (Speculum 23). Kivívta azok gyűlöletét, akik jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, s nem akarták teljesíteni Isten parancsait. Üldözötté vált. Tanítását, amelynek alapján szeretnünk kell ellenségeinket, s nem szabad ellenállnunk a gonosznak, a következőkkel illusztrálja: „Árulóját barátjának nevezte, s keresztre feszítőinek önként felajánlotta magát” (RP XXII). A szenvedés, a halál, még hozzá az erőszakos halál elviselésével, a gyötrelmek kelyhének készsége kiürítésével útmutatást adott tehát a gyűlölettel, ellenségeskedéssel, erőszakkal szembeni magatartásra is.

a) Az Ország ígérését, csíráját ültette el

(RP I, II, XVI; A remeteségben való szerzetesi tartózkodásról; Intelmek XIV) A Miatyánk parafrázisának tanúsága szerint Szent Ferenc tudja, hogy az Atyának időtlen birtoka egy ország (Az Úr dicsérete). Ez az ország a Fiú emberré levésével, megjelenésével közel került az emberekhez is. Ennek felismerése (Mt 10,7-14 alapján) adta Francescónak élete átalakításában a harmadik nagy lökést (Legenda major III). A Fiú azért jött, hogy ennek az országnak keresésére biztassa, abba meghívja az embereket. Azt akarta, hogy az Atya népévé legyenek, kegyelme révén uralkodjék bennük a földön, s a földi élet után bevezesse őket a teljességbe. Oda, ahol az Atya világos látása, tökéletes szeretete, boldog társasága és örök élvezése van (Speculum 26; Az Úr dicsérete). A meghívás egyben küldetés is. A meghívottaknak küldetésük van a világba menni, példájukkal-szavukkal bűnbánat tartásra buzdítani, az Úrhoz téríteni másokat is. A küldötteknek olyanoknak kell lenniük, hogy megjelenésük az Atya dicséretére sarkallja azt, aki látja és hallgatja őket. A békét kell hirdetniük, de a szívükben is ott kell lennie annak a békének, amit másoknak hirdetnek. Szelídségükkel békére és jó indulatra kell bírniuk az embereket. Az a dolguk, hogy gyógyítsák a sebesülteket, összetartsák a széthúzókat, s a tévelygőket a helyes útra elvezessék. (Tanítások XIX).

b) A Fiú legyőzte a világot (Tanítások II)

A világ átalakításában az első, a döntő győzelmet a Fiú már megszerezte.

4. 3. 3. A harmadik cél: az Isten örök országának örök életébe eljuttatni, üdvözíteni az embereket

(RP XIII; Intelmek VII; Az Úr dicsérete; Levél; Tanítások II) Ennek feltétele részünkről, hogy szeressük az Urat, elfogadjuk, megtartsuk tanítását, parancsait (Levél), hogy megvalljuk Őt az emberek előtt, példájához igazodjunk s kövessük Őt (Intelmek VI). Akkor nyerjük el az örök életet, ha hasonlónak leszünk hozzá (Tanítások), s ha részt veszünk a világ átalakításában. A korábbiak tehát nem választhatók el ettől a harmadik céltól: Az első és a második cél egyaránt e harmadik célnak a szolgálatában is áll. Mindezek a feltételek elengedhetetlenek ugyan, de nem elégségesek az örök élet elérésére. Ami még hiányzik, az már nem rajtunk fordul. Azt az emberré lett Fiú végezte el helyettünk (RP XXIII). Ezek az örök élet elnyeréséhez szükséges, de még hiányzó feltételek, amelyeket Jézus biztosított számunkra, a következők: Az ember fogságban volt. Jézus megváltott bennünket fogságunkból (RP XXIII). Ennek a fogságnak a részleteiről semmi közelebbit nem tudunk meg, de minden bizonnyal a bűn fogságából váltódtunk ki. Erről a bűnről az alábbiakat tanítja Ferenc. Ádámon kezdve mi mindnyájan bűnösök vagyunk (RP XXIII; Levél). Szükségünk van bűneink bocsánatára és a megtisztulásra. A Fiú feláldozta magát a bűneinkért, példát adva arra, hogy mi is feláldozzuk önmagunkat saját bűneink bocsánatának elnyeréséért (Levél). A Fiú meg is tisztított minket a keresztség által vétkeink szennyétől (Tanítások XIII). A bűn békétlenség Istennel. Jézus felszámolta ezt a békétlenséget, s kibékítette az embert az Istennel (Levél a generális káptalanhoz). A bűn tragédia, az örök tűz, a pokol, az örök élet elvesztése a bűn következménye (RP XXI, XXII). A Fiú megmentett ettől a tragédiától (Intelmek VI). A keresztségben újjászült bennünket vízből és Szentlélekből (RP XVI). Mindezeket emberi életének utolsó mozzanatával, keresztye, vére, halála, élete feláldozása által művelte (RP XXIII; Tanítások XIII). Az emberré lett Isten szenvedése és kereszthalála döbbenetes hatással volt Szent Ferencre. Minden róla szóló munkában megemlékeznek erről, s ott zúg saját írásaiban is. Ám csak annyit merek biztosan állítani, hogy az imént látott gondolatokat e döbbenet következtében vetette papírra. E gondolatok azonban két egymásnak ellentmondó állítást is tartalmaznak. A Fiú nélkülünk tett valamit értünk, s e valami nélkül megtestesülésének harmadik célja, a mi üdvözítésünk nem valósulhat meg – ez az egyik állítás. A másik pedig: mit sem ér ez a tett számunkra, ha magunk nem teszünk meg mindent, amit tanított és parancsolt. Amint már az Atyára

vonatkozó vizsgálódásnál, itt is élek a gyanúval, hogy sztereotip stílusfordulat e tett emlegetése. A páli megváltásmélet első és harmadik lépcsőjének nyomait vélem felfedezni e kettősségben, de végiggondolás és azonosulás nélkül. Először is hiányosan idézi Szent Pál első lépcsőjét. A jézusi tettet elengedhetetlennek mondja, de nem jut el annak a mi cselekedeteinket értéktelenné tevő abszolutizálásáig. Másodszer a jézusi tett emlegetése elenyésző amellelt a rendkívüli és százszoros hangsúly mellett, amelyet Szent Ferenc a tanítás megvalósítására, Jézus példájának követésére tesz. Gyanakvásomat azonban a rendelkezésre álló anyag csekélysege következtében sem igazolni, sem elvetni nem tudom.

4. 3. 4. Ő az, aki velünk marad minden nap a világ végezetéig

A Fiú emberi életének befejeződésével nem szűnt meg annak a lehetősége, hogy továbbra is különösen szoros kapcsolatban maradjon velünk. Továbbra is kezdeményezője a kapcsolatnak. Kinyilatkoztat, igazságokat, feladatokat mutat. Hív és vezet. Ajándékokat ad (Végrendelet). A kapcsolat létrejötte és szorossága a kezdeményezéseire adott feleletünkön fordul. Ha elfogadjuk közeledését, akkor jegyesévé, testvérévé, anyjává lehetünk, sőt egyggyé is lehetünk Vele (Levél; RP XXII). Mindezek feltétele, hogy ragaszkodjunk Krisztushoz, tegyük az Atya akaratát, s világító példánkkal új életre keltsük Őt a világban (Levél). Ha így teszünk, akkor a Fiú és mi egymásba kerülünk. Ő belénk költözik, s mi Őbeléje (RP XXI). Ezen láthatatlan és foghatatlan, misztikus kapcsolaton túl a látható és fogható érintkezés lehetőségét is megteremtette számunkra Jézus. A kenyér és bor színében testét és véréát adta nekünk. Szent Ferenc számára egyfelől a Fiú írásban megörökített tanítása, másfelől a kenyér és bor színébe rejtett teste s vére a legnagyobb kincs a földön. Kifogyhatatlan a szavakban akkor is, amikor az utóbbiról beszél. Végrendeletében azzal indokolja az Eucharisztia iránti végtelen szeretetét, hogy „testi szemeivel e világon semmit sem láthat Istennek fölséges Fiából, csak szentséges Testét és Véréát”. „Íme, mindennap megalázza magát – mondja máshol –, éppúgy, mint amidőn királyi székéből eljött a Szűz méhébe. Mindennap leszáll Atyjának kebeléből az oltárra, a pap kezébe. S amint valódi testben jelent meg a szent apostoloknak, éppúgy mutatja meg magát nekünk most is a Szent Kenyérben. S amint azok, amikor testére néztek, csak testét látták, de lelki szemeikkel vizsgálva Istennek hitték Őt, úgy mi is látva testi szemeinkkel a kenyeret és a bort, lássuk erősen és higgyük, hogy az az Ő élő és valóságos szent Teste és Vére. Így van mindenkor az Úr híveivel, amint ő maga mondja: Íme, én veletek vagyok mindennap a világ végezetéig” (Intelme I). „Ő csodálatra méltó magasztosság és bámulandó kegyesség! Ő fölséges alázatosság! Ő alázatos fönség, melynél fogva a mindenség Ura, az Isten és az Isten Fia annyira megalázza magát, hogy... a békesség csekély szintje alá rejti el magát... Semmit a magatokéból vissza ne tartsatok, hogy egészen befogadjon titeket, aki magát egészen átadja nektek” (Levél a generális káptalanhoz).

4. 3. 5. Ő az, Aki eljövendő

A Fiúhoz fűződő kapcsolatunknak az utolsó felvonása még hátra van. A történelem végén ismét el fog jönni fölségének dicsőségében (RP XVI, XXIII). Ekkor megpecsételi azt, amit mi, emberek életünkkel választottunk a magunk számára. Akik nem ismerték meg Istent, s nem tartottak bűnbánatot, azokat az örök tűzre küldi. Mindazoknak pedig, akik megismerték, imádták, s bűnbánatban szolgálták, Isten ezt fogja mondani: „Jöjjetek, Atyám áldottai! Vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot” (RP XXIII)! Ez utóbbiak számára ez az utolsó felvonás kezdet lesz csupán, az Atya országában levő el nem múló életnek a Fiú társaságában (RP XXII).

4. 4. A Szentlélek

A Szentháromság központi személye Ferenc számára a Fiú. Bőségesen foglalkoztatja még az Atya is. Viszonylag elég kevésszer szól a Szentlélekről. Ezt a keveset összefoglalva a következő képet rajzolhatjuk meg: A Lélek a legbensőbb egységben működik együtt az Atyával és a Fiúval. Részt vett a teremtésben, és részt vesz üdvözítésünkben (RP XXIII). Belőle kell újjászületnie az embernek, hogy bemehessen a mennyek országába (RP XVII). Bennünk lehet. Bennünk levésének mértéke változó. Tetteink mutatják, hogy van-e, és mennyi van bennünk Isten Lelekéből (Intelme XII). Krisztus céljainak elérése érdekében munkálkodik bennünk. Óhajai, kívánságai vannak az emberrel szemben. Azt kívánja, hogy testünk fegyelemben szorított legyen (RP XVII). Megtisztít és megvilágosít minket. Elsőrendű szerepe van abban, hogy az ígét, az Evangéliumot megértsük, mivel ez az ige az Ő ígéje is (Levél). Mestere a tannak, amelyet az Úr hátrahagyott (Tanítások XXI). Az Ő bennünk végzett

munkája nélkül nem lennének képesek Jézust Urunknak elismerni (Intelmekek VIII). Az Ő működése által alakulnak ki erényeink (A boldogságos Szűz köszöntése). Tüzevel felgyullaszt, hogy Krisztus nyomdokait kövessük (Levél a generális káptalanhoz), Ő szól bennünk és általunk, amikor az Evangéliumot hirdetjük (Tanítások II). Az állhatatosan kitartókon megnyugszik, és lakást vesz bennük (Levél).

5. Ki vagyok én, a te hitvány szolgád? (Etika)

A fejezet elején idézett imádság második kérdése tágabb értelemben is megfogalmazható: Kik vagyunk mi emberek, s mi dolgunk a világon? A ferenci kérdés minden etikának alapkérdése. Hogy mit gondolunk az ember feladatának, az azon fordul, hogy mit tartunk magáról az emberről. Ferenc ellentmondásos lénynek látja az embert. Az Alkotó szándéka szerint arra hivatott, hogy képe és hasonlatossága legyen Teremtőjének (Intelmekek V). S mivel Isten a szeretet, az embernek is szeretetarcúvá kell formálnia magát. Ha teljesíti ezt a feladatot, akkor Isten Országának s az örök életnek is várományosa. Az ember azonban nem sok sikert tudott felmutatni Alkotója szándékának megvalósításában (Intelmekek V; Levél XXIII). Ezért Krisztus, az Isten Fia sietett segítségünkre (Levél a generális káptalanhoz). Ő a minta, akiben megláthatjuk, hogy milyen az Isten belénk rejtett, kibontásra váró arca (Intelmekek V). Az üdvösség ígét hirdetve világosságot akart gyújtani nekünk. Tanításával, parancsaival útba akart igazítani bennünket (Tanítások XIII; Levél). Tanítását példájával illusztrálta, hogy mi is úgy tegyünk mindent, ahogy Tőle láttuk (Tanítások XIII). Csak akkor tudjuk végre betölteni rendeltetésünket, ha hiszünk a mintának és a tanításnak, s magunkat, tetteinket hozzá mérve, bűnbánatot tartunk (Levél). A bűnbánatnak gyümölcsöt kell teremnie. Az a gyümölcse, hogy hozzáfogunk Teremtőnkől kapott feladatunk megvalósításához, s elkezdünk szeretni (Levél).

5. 1. Kiket kell szeretnünk?

5. 1. 1. Szeretni Istent

Mindenekelőtt szeretnünk kell Istent, aki megteremtett minket, gondunkat viseli, emberré lett értünk, s örök Országába hazavár. „Szeretnünk kell Őt teljes szívünkben, teljes lelkünkben és teljes erőnkben..., teljes törekvésünkben, érzelmünkben..., teljes vágyakozással és akarással” (RP XXIII). Az Isten iránti szeretet nem szavakban áll, hanem elsősorban akaratának és parancsának megtartásában (RP XI). Meg kell hajlítani szívünk hallószervét, hogy felfogjuk, amit kíván tőlünk, s engedelmeskednünk kell neki (Levél a generális káptalanhoz). Az pedig az Ő akarata, az az Ő parancsa, hogy szeressük felebarátainkat (Levél; Az Úr dicsérete). Isten iránti szeretetünk tehát olyasvalami, ami további szeretetben, a felebaráti szeretetben realizálódik.

5. 1. 2. Szeretni felebarátainkat

a) Felebarátaink az ember alatti teremtmények

Szent Ferenc érti, sőt „túlérti” Jézus felebaráti szeretetét, amely nem ismer kivételt. A kivételt nem ismerés jegyében az ember alatti teremtményekre is kiterjeszti a felebaráti szeretet fogalmát. Szentünk Jézusnál nem található sajátossága, hogy neki felebarátja az egész teremtett világ, nemcsak az emberek. Bátyja a nap és a tűz. Nénje a hold, a csillag, a pacsirta. Öccse a szél, a levegő, a felhő, a jó és rút idő. Húga a víz, és anyja a Föld. Szereti őket, mert valaminő mértékben tükrözik Alkotójukat. A nap a Fölséges Isten képe (A Naptestvér Éneke), a köszikla pedig Krisztus szimbóluma (Speculum 118). Szereti e teremtményeket azért is, mert erények jelképeit látja bennük. Apacsirta a jó szerzetesre emlékezteti. „Pacsirta nővérünk kapucinumot visel – mondja –, akárcsak a barátok. Amellett alázatos, szívesen jár föl s alá az úton, hogy néhány magot keressen. És ha mindjárt ganajban találja is a magokat, akkor is kikaparja és megeszi azokat. Röptében megmondhatatlan édes szóval dicséri az Urat. Ebben is a jó szerzetesekhez hasonlít, akik megvetik a földieket, gondolataikban állandóan az égben időznek, s akaratukkal mindig Isten dicsőségét keresik. Ruhája, vagyis tollazata földszínű. Ezzel megint példát ad a barátoknak, hogy ne finom szövetű és festett öltözékben páváskodjanak...” (Speculum 113). A víz a keresztvíz és a lélek tisztaságát juttatja eszébe. A fa a keresztfára emlékezteti. S végül szereti a teremtményeket azért is, mert Isten akarata szerint természetüknek megfelelően szolgálják az embert (Speculum 118, 119). Olyan átfogó és olyan mértékű ez a szeretet, hogy már-már a hinduk minden élő tiszteletén alapuló világszemléletére emlékeztet, sőt – ha úgy tetszik – túl is nő azon, mert az élettelen világra, még a sziklára is kiterjed ez a szeretet. Ferenc szeretete nem merő éldelgés. A XX. század európai embere számára egészen furcsa, mondhatnám

habókosnak tetsző ötletekre, cselekedetekre ragadtatja őt ez a szeretet. Óvatos tisztelettel lépdél a sziklákon. Nem engedi a tűzgyújtáshoz használt fát utolsó szálíg felaprítani. Vigyáz, hogy rá ne taposson a földre hulló víz cseppjeire. Meghagyja társainak, hogy mindig maradjon hely a kertben virágok számára (Speculum 118). A világért sem akarja eloltani a tüzet (Speculum 116, 117), s arról álmodozik, hogy ha módjában lenne beszélnie a császárral, térden állva kérné, hogy Isten iránti szeretetből tiltsa meg pacsirta nővéreinek elfogását, megölését vagy kízását... Kötelezné az embereket, hogy karácsony napján gabonával hintsék tele az utakat, hadd legyen mit enniük pacsirta nővéreinek és más madaraknak (Speculum 114). Könnyen lehet, hogy ez a „túlértés” Jézusnak a természetből vett példázataiból fakadt. Gondoljunk azonban bármit is szemléletéről, két dolog biztos. Az egyik, hogy sokkal szebb és az emberi életre alkalmasabb lenne világunk, ha Szent Ferencnek az ember alatti teremtményekhez fűződő viszonyából legalább valamit átvettünk volna. A másik, hogy aki még a vizet és a madarat is testvéreinek érzi, az fogékonyabb az ember iránti szeretetre is. Szent Ferenc ugyanis nem téveszti el a hangsúlyt: A minden létező iránti szeretet csak ágya, jó széles ágya a Jézustól kapott, kivételt nem ismerő emberszeretési parancsnak.

b) Felebarátunk minden ember

Testvéreink. – Keveset beszél arról, ami természetes számára, ti. az emberszeretet parancsát megértő testvérek egymás iránti kölcsönös szeretetéről. Amit erre vonatkozóan mond, alig több, mint az evangélium kommentár nélküli idézése (RP IV, V, XIX).

A rászoruló. – Jóval bőségesebb az a figyelmeztetés, amellyel a kölcsönösségen túllépve rámutat azokra, akik testi és/vagy lelki nyomorúságuk révén segítségre szorulnak, jóllehet viszonzást nem várhatunk tőlük. „Boldog az a testvér, aki éppúgy szereti atyjafiát, aki nem tud szolgálatára lenni... mint aki őt kiszolgálja” (Intelmek XXV). Ebbe a csoportba tartoznak a *betegek*. Egész életében különös vonzalmat tanúsított kora legfélelmetesebb és legszörnyűbb betegségében szenvedők, a bélpoklosok iránt (Végrendelet). Ide tartoznak a *szegények* is. A betegekben és szegényekben a szegény és beteg Krisztust látja (Speculum 37). S ide tartoznak a *bűnösök* is (RP V), miként azt az alamizsnáért folyamodó rablókkal szemben tanúsított magatartása mutatja (Speculum 66). Ezek a rablók furcsa szerzetek lehettek. Általában az erdőkben rejtőzködtek, s utasokat fosztogattak, de a barátokhoz kérni jöttek. Azok is furcsállhatták a dolgot, s nem tudták, mitévők legyenek. Szent Ferenc a következőket tanácsolta: „Mondjátok nekik: »Rabló testvérek, siessetek hozzánk, mert mi testvérek vagyunk, s finom kenyeret és jó bort hozunk számotokra...« Amíg esznek, alázatosan és vidám arccal sűrögjete körülöttük. Az evés befejeztével aztán szóljatok egy keveset Isten ígéjéről, s végül fogadtassátok meg velük az Isten szerelmére, hogy ezentúl senkit sem nem ütnek, sem általában személyében nem bántalmaznak... Holnap jó szándékuk jutalmául már tojást és sajtot is vigyetek..., és ismét szolgáljátok ki őket... Mikor aztán befejezték..., mondjátok nekik: »Mit álltok itt egész nap, miért éheztek, és túrtok ezernyi bajt, és miért követtek el gondolatban és cselekedetben oly tömérdek gonoszságot? Hiszen bűneitekkel biztosan kárhozatba juttatjátok a lelketeket, ha csak még idejében az Úrhoz nem szegődtek...«” (Speculum 66). *Ellenségeink.* – S végül legtöbb szó azoknak a szeretetéről esik, akik ellenségként viselkednek velünk szemben. Az árulóját is barátjának nevező, s keresztre feszítőinek magát ellenállás nélkül kiszolgáltató Krisztus nyomdokait követőknek *barátai* mindazok, akik igazságtalanul szomorúságot és aggodást, szégyent és jogtalanságot, fájdalmat és kínt, vértanúságot és halált okoznak neki. Barátaink ezek, akiket nagyon kell szeretnünk (Levél; RP XXII, Intelmek IX, XIV). Az ellenségek sokfélék lehetnek. Kikerülhetnek akár a testvérek közül is (RP XXIII; Intelmek III), lehetnek másként gondolkodó keresztények (Speculum 72), s lehetnek pogányok (RP XVI). Bármelyik csoportból valók is, és bármit tesznek is, a parancs változatlan. Ők sem zárhatók ki a felebarát kategóriájából. Szeretnünk kell őket is, jót kell tennünk velük is.

5. 2. Mit jelent szeretni?

5. 2. 1. Alacsonyság – szolgálat

A Regula Primában Ferenc azt mondja, hogy szeretni annyi, mint szolgálni. „A testvérek ... szolgáljanak egymásnak. Ez a mi Urunk, Jézus Krisztus igazi és szent szeretete” (V. fejezet). A szolgálat és a kicsiség egymáshoz kapcsolódó fogalmak. „Akit nagyobbak tartanak, legyen, mint a kisebb, és a többi testvérek szolgája”, mondja szabadon idézve az Evangéliumot (Levél). A kicsiség fogalma pedig az alázattal (alacsonysággal) társul, amint a következő szavai mutatják: „Uram, testvéreimet azért hívják kisebb testvéreknek, hogy... Krisztus alázatosságának (alacsonyságának)

nyomdokait kövessék” (Speculum 43). A három fogalom (szolgálat, kicsiség, alázat,) mindegyike a szeretet szolgáló arcának bemutatására szolgál. Köztük talán az utolsó, az alázat (alacsonyosság) a legszélesebb jelentéstartalom hordozója. Ezért ennek vizsgálatába szöve nézzük a másik két fogalmat is. A Krisztus példáját követésnek az alázat (alacsonyosság) erényének birtoklásához kell elvezetnie. Aki az alázat (alacsonyosság) erényét birtokolja, az tisztában van az ember esendő, bűnös voltával: „...vétkünk miatt mindnyájan nyomorultak és romlottak, bűzhödtek és férgek vagyunk” (Levél). Tisztában van azzal, hogy a „mindnyájan”-ba ő is beletartozik. Sőt, mindenki között magát tekinti a legbűnösebbnek. „Azt tartom – mondja Ferenc –, hogy az egész földkerekségen én vagyok a legnagyobb bűnös” (Speculum 60). Viszonyítási alapja ugyanis az, hogy ki milyen ajándékokkal lett feltarisznyálva a Teremtőtől. Ez pedig csak Isten előtt ismeretes: „...meg vagyok győződve – vallja –, hogy egy útonálló vagy hitetlen hűségesebben ragaszkodna az Úrhoz, ha annyi jótéteményben részesült volna, mint én” (Speculum 45). Amennyire szégyenletesen sajátjának érzi bűneit, annyira nem tekinti magáénak az erényeit: „Mert, amint az Úrnak... fára festett képében magát az Urat... tiszteljük, s a fa és kép marad az, ami egyébként, ugyanúgy Isten szolgálja is kép, melyben magát az Istent tiszteljük az Ő nagy jóságáért. Neki tehát semmit sem szabad magának tulajdonítania...” (Speculum 45). Már csak azért sem volna ajánlatos elbiznias magát Isten benne végzett munkája láttán, mert „amíg bizonytalan a vége, addig senkit sem lehet dicsérni” (Szent Ferenc mondásaiból). Erényei tehát nem teszik gögőssé (Intelmekek XII). Nem vágyik emberek dicséretére és elismerésére. Istennek tulajdonítja a jót, amit tesz vagy mond (Speculum 45). Egyedül Isten elismerésére, a Tőle jövő felmagasztalására vágyik: „Alázzatok meg magatokat, hogy felmagasztaljon” (Levél a generális káptalanhoz). S mivel egyáltalán nem érezheti magát páholyban, félelemmel őrzi lelkét: „Mert rettenetes az élő Isten kezébe esni” (RP V). Aki alacsony, az ugyanúgy viselkedik, amikor senki sem látja, mint ahogyan az emberek szeme láttára viselkedik: „A remeteségben is... úgy akarok élni, mintha minden ember szeme rajtam függne” (Speculum 62). Semmiképpen sem akar többnek vagy másnak látszani, mint amilyen valójában. Képletesen és szó szerinti értelemben is arra törekszik, hogy azt mutassa kívül is, amit belül van. Ezt tanúsítja a Speculum több jelenete is. Egy alkalommal például Ferenc kísérője „...máj és gyomor baja miatt, és... a nagy hideg miatt a máj- és gyomortájéknak megfelelő helyen rókabőrrel akarta kibéleltetni a szent öltönyét”. Ferenc azonban így válaszolt: „Ha azt akarod, hogy öltönyöm alatt viseljem a rókabőrt, akkor kívülről is téess rá egy darabot, így mindenki azonnal láthatja majd, hogy belülről is rókabőrt viselek (Speculum 62). Máskor éppen csak kilábolt súlyos betegségéből, amikor az az érzése támadt, hogy betegsége alatt a szokottnál jobban táplálkozott. „Ezért... fölkeltem, megparancsolta, hogy prédikációjának meghallgatására tereljék össze a népet Assisi főterére. Beszédje végeztével pedig meghagyta a megjelenteknek, hogy senki se távozzék, míg ő vissza nem tér... Levetette öltönyét, Péter testvérnek pedig megparancsolta, hogy vegye kordáját, vesse a nyakába, és azon mezítelenül vezesse őt a nép elé, arra a helyre, ahol az imént prédikált.” Szent Ferenc pedig, amikor mezítelenül odaért a nép elé, így szólt: „Ti azt hiszitek, és veletek egyetemben mind valamennyien, akik példám után indulva elhagyták a világot, hogy én valami szent életű ember vagyok. De szégyenkezve meg kell vallanom Isten előtt és előttetek, hogy betegségem alatt húst és húsleveset ettem” (Speculum 61). Az alázatos ember nem akar képmutató lenni: „Ha pedig – mondja Szent Ferenc –, szentnek tartanak, és nem élek szenthez illő életet, akkor képmutató vagyok” (Speculum 62). Az alázatos (alacsony) ember tehát nem akarja, hogy az emberek előtt rejtve maradjon, ami az Úr előtt nyilvánvaló, hogy így elkerülje a képmutatás bűnét (Speculum 62). Ezt célozza a fenti idézetekben látott kristálytisztza nyíltság, átlátszóság. Aki alacsony, az alul marad a (társadalmi ranglétrán), követve Krisztus alacsonyosságának nyomdokait (Speculum 43). Ferenc kicsi akar lenni, nagygyá lenni nem akar. Itt emlékeztetnem kell arra, hogy Szent Ágoston óta a kereszténység az uralkodást is szolgálatnak tekinthette: a keresztény ökumené tetején trónoló király – Ágoston elmélete szerint – Krisztus helyett igazgatja a Civitas Dei ügyeit, s alacsonyosság, társadalmi kicsiség helyett megelégedhet az alázattal. Szent Ferenc tökéletesen mentes ettől a tudathasadástól. Az alacsonyosság erényének minden eddig ismertetett vonása csak széles alapot képez annak a számára, amit Krisztus alacsonyosság, kicsiség címén valóban kívánt: a társadalmi kicsiségnek. Gondolatai kristálytisztán tükrözik Jézus gondolatait. „A népek fejedelmei uralkodnak... és hatalmat gyakorolnak – idézi Máté evangéliumát (20,20) –, de nem így lesz a testvérek között” (RP V). A szeretet világa uralkodásmentes világ, szemben az elfogadott e világi gyakorlattal. A Speculum megörökít egy ebben a kérdésben Szent Ferenc tudatába mélyen bevilágító jelenetet. A rend protektor bíborosa Ferenc véleményét kéri, hogy mit szólna, ha a ferencesek közül egyeseket magas egyházi méltóságra

emelnének. Az érdeklődő bíboros kérdésére pardont nem ismerő keménységgel válaszol: „Testvéreimet azért nevezik kisebb testvéreknek, hogy ne merjenek nagyobbak lenni akarni..., hogy alant maradjanak, és Krisztus alacsonyságának nyomdokait kövessék... Ha tehát azt akarod, hogy gyümölcsöt hozzanak Isten Egyházában, tartsd meg őket hivatásuk állapotában... Ha pedig mégis megpróbálnának fölfelé törekedni, erővel is térítsd vissza kicsinységükhöz, és semmiképpen se engedd őket egyházi főméltóságra jutni” (Speculum 43). Érdekességként megjegyzem, hogy Szent Ferenc korának egyik jellegzetes társadalmi problémái a *maiores* (nemeselek) és a *minores* (polgárok) ellentéte. Szerzetesrendjének „minorita” (kisebkek) elnevezése felvetette azt a gondolatot, hogy Szent Ferenc a *minores* mellett állását akarta kifejezésre juttatni e névválasztással. A fenti társadalmi ellentét oka abban állt, hogy egy gazdagodó új osztály át akarta törni a korlátokat, és részt kért a hatalomból. Az imént látott idézetből nyilvánvaló, hogy Ferenc nem ehhez a törekvéshez szól hozzá. Névválasztásával nem a *minores* hatalmi igényei mellett tör pálcat, hiszen azt képviseli, hogy fölfelé törni nem szabad. A minorita névvel egyszerűen csak Jézus követelményét nyomatékozza a maga és követői számára: azt, hogy kicsinek kell lenni. E követelményt nem tekinti valamiféle csak szerzetesekre vonatkozó tanácsnak. Hiszen, mint még látni fogjuk, egyáltalán nem tipikus rendalapító, hanem sokkal inkább kivétel nélkül mindenkihez küldött apostol. Világi követői, az ún. harmadrend számára adott Regula nem kevésbé határozottan képviseli az alázatot (alacsonyságot), mégpedig teljes szélességében, beleértve a társadalmi kicsiséget is. A regula 1229-től maradt fenn. Sajnos csak kivonatossan ismerem. Gemelli, Jörgensen, Takács egyaránt foglalkozik vele. E regula ismertetői kivétel nélkül megemlítik a követelmények között a hatalomtól, a közhivataloktól való távolmaradást. Az összes hívekhez, a minden rendű és rangú világiakhoz írt levelében is nyomatékozza Krisztus szavait: „Akit nagyobbak tartanak, legyen olyan, mint a kisebb!” Tőlük is azt kívánja tehát, hogy „sose kíváncsozzanak mások fölé, hanem legyenek szolgák”. A szerzeteseket óvja az egyházi méltóságoktól is. A világiaknak pedig a népek fejedelmeinek társadalmi helyzetétől, s főleg magatartásától kell távol maradniuk. Az alacsonyság, a kicsiség lemondást jelent minden kiváltságról (Speculum 50). Jelenti a szegényekkel (Speculum 42), a betegekkel (Speculum 44), a tanulatlanokkal (Speculum 68, 69, 72, 75), a bűnösökkel (Speculum 66), a szenvedőkkel (Speculum 65) való közösségvállalást. Aki alacsony, az koldulva (Speculum 23) vagy alávaló munkát végezve (Speculum 56,57,73) keresi a mindennapi betevő falatját. Aki alacsony, az tanulatlan, együgyű marad (Speculum 68, 69,72, 75), s osztja a nehéz helyzetben levők sorsát. Egyetlen „kiváltsága”, hogy az emberek részéről sose legyen más kiváltsága, mint hogy mindenki iránt tiszteletet mutasson, és minden embert megtéríteni iparkodhasson (Speculum 50). Egyetlen törekvésének annak kell lennie, hogy szolgálatára lehessen minden embertársának. Hiszen azért van küldve, hogy „a sebesülteket gyógyítsa, a széthúzókat összetartsa, a tévelygőket jó útra térítse” (Tanítások XIX). Egyetlen földi érvényesülési lehetősége: a szolgálatban elsővé lenni, mert „aki első akar lenni köztük, az legyen az ő szolgájuk” (RP V). Egyetlen igazi ambíciója, hogy magatartásával a szentek sorában mindenki más fölé emelkedhessen az égben (Speculum 43). A Krisztus tanítása szerint élő testvérek között, ha uralkodásnak nincs is helye, irányító, vezetőre azért szükség van. Ez a szerepkör a „lábmosás hivatala” (Istenhívők IV). Azok, akiket ezzel megbíztak, csak úgy dicsekedjenek az előjárói tisztséggel, mintha testvéreik lábainak megmosására volnának kiszemelve (Intelmek IV). A „lábmosás hivatala” arra kötelezi viselőjét, hogy mindenki számára elérhető legyen, mindenkinek rendelkezésére álljon, mindenkinek kérdésére megfeleljen, s szeretettel, türelemmel és szelídséggel mindenkiről gondoskodjék. „Nem szabad személyválogatónak lennie; az egyszerű és tanulatlan emberekkel semmivel sem szabad kevesebbet törődnie, mint a tudósokkal és bölcssekkel... Magában és másokban költögesse az erényeket. De amikor hirdeti az erényeket, folyvást gyakorolja is magát bennük, s másokat inkább példaadásával, mint szóval igyekezzék követésükre sarkallni... A szomorkodókat részvételteljesen vigasztalja meg, hiszen a lesújtottak számára ő az utolsó menedék. Ha a betegek nála is hiába keresik a gyógyulás eszközeit, könnyen erőt vehet rajtuk a bajuk miatti kétségbeesés. Hogy a felfuvalkodottakat szelídségre hajlítsa, inkább maga alázza meg magát...” (Speculum 80). A vezetőnek a hivatala: kötelezettségvállalás az Úrral és a testvérekkel szemben arra, hogy intő szavával és példájával vigyáz a rábízottakra, hogy senki el ne kallódjon közülük. Az intő szón és a példán kívül más eszköze nincsen (Speculum 8). S ha egyik sem bizonyul hatékonynak, „hóhérszerepre” akkor sem vállalkozhat, arra ti., hogy büntessen és ostorozzon, mint a világi hatóságok teszik (Speculum 70).

5. 2. 2. Szegénység – adás

Néhány éve két testvérünk vitája jótékony pezségést vitt az egyik közösségbe. Az egyik testvér a képtelen ellentéteket is harmóniába hozni tudó, minden egyoldalúságtól mentes Jézus példáját hangsúlyozta. A másik viszont azt képviselte, hogy a Jézust követés útján előrejutni nem lehet másként, mint tanításának-életének egy lényegi vonását radikálisan, kiáltó egyoldalúsággal, már-már diszharmonikusan megvalósítva. S valóban, ha megvizsgáljuk az egyháztörténelem nagy alakjait, a szenteket, akkor szinte kivétel nélkül mindegyiknél megtalálható valami személyiségét, életútját megjellegző egyoldalúság. *Szent Ferenc egyoldalúsága a szegénység*. Ez az, amit az evangélium valamennyi követelménye közül a legvilágosabban lát. Ennek a követelménynek az okait, célját tudja leginkább megfogalmazni. Ennek propagálására, megvalósítására teszi a legnagyobb hangsúlyt. Mindez valószínűleg nem független attól, hogy kora más vallási mozgalmainak is legfőbb tétele a szegénység eszményének hirdetése. Ennek felfedezésében legkevésbé úttörő. Mások által kitaposott gondolatok ösvényén halad ide a személyes meggyőződés lendületével. Élete nagy fordulópontján, megtérése után, még atyja házában élve indul el ezen az ösvényen. Magatartása környezetének sok tekintetben szemet szűrő változásokon megy keresztül. Többek között furcsán kezd bánni a szorgalmas kereskedőapa által gyűjtött vagyonnal. Felfoghatatlannak tetsző célok érdekében elkótyavetyéli, ami a kezébe kerül. Pietro Bernardone, hogy észre térítse fiát, s megmentse vagyonát, előbb a világi, majd az egyházi hatóságokhoz fordul segítségért. Ferenc eddigelé talán ösztönös magatartása a püspök előtti számonkéréskor öntudatosá válik. Eddig csak fontosabb célokat szolgáló eszköznek tekintette a vagyont, de nem mondott le róla. Most ruháját is leveti, s kártalanítást követelő apja lábai elé helyezi, s azt mondja: „Halljátok, és értsétek meg jól. Idáig Pietro di Bernardonét neveztem atyámnak, de ezentúl csak az Úrnak akarok szolgálni. Ezért nemcsak a pénzt adom vissza neki, ami miatt aggályoskodik, hanem ruháimat és mindenemet, amit tőle kaptam. Ezentúl már nem azt mondom: atyám, Pietro di Bernardone, hanem egyedül azt: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben” (A három társ legendája VI). Lényegében az apa magatartása kényszeríti erre a lépésre, amellyel egyszeriben megfosztja önmagát az addig élvezett anyagi biztonságtól. A tétel, miszerint a lét határozza meg a tudatot, igazolódik nála is. Az első lépést követően egyre radikálisabb további konzekvenciák felismeréséhez jut el. Előbb elfogadja egy pap gondoskodását, majd megpróbálja a valóban nincstelének módjára megszerezni azt, amire élete fenntartására szüksége van. Koldul, és abból él, amit alamizsnaként kap. Az utolsó lökést a teljes radikalitás felé a 72 tanítvány útra küldéséről szóló evangéliumi rész adja. „Amit abban hall, azontúl azon igyekszik, hogy azt betű szerint megvalósítsa. Először is túlad mindenben, amiből egynél többje van, aztán eldobja magától a botot, a sarut és az erszényt. S végül egy ócska és durva csuhát tákol magának, és azt bőrv helyett kötéllel köti körül” (A három társ legendája VIII). Ezután hirdetésbe fog. Ekkor válik mozgalommá az, ami idáig Ferenc egyéni fejlődésének magánügye volt. Az első csatlakozónak, Bernátnak a története azt mutatja, hogy a kezdeti prédikációk lényegi tartalma a gazdagságról való lemondás hirdetése. Bernát gazdag ember volt, akit Ferenc példája és szavai nyugtalanná tettek. Tanácsért fordult tehát hozzá: „Mit kell tennie annak, aki sok vagyont nyert az Úrtól, de most már nem akarja tovább a magáénak tartani?” A szent habozás nélkül azt válaszolja, hogy vissza kell adni az Úrnak, akitől azt kapta (A három társ legendája VIII). A gazdag ifjúnak mondott jézusi szavak értelmében – „Add el, amid van!” (RP I) – a radikális szegénység követelményének vállalására épül a ferences mozgalom. Élete vége felé egy érdeklődőnek, aki indulásának szándékai iránt tudakozódik, azt feleli: „Azt mondom neked, testvér, hogy nekem az volt az első gondolatom és a végső akaratom is, ha ugyan a testvérek szót fogadnak, hogy senkinek közülünk ne legyen többje, mint egy rend öltönye a hozzávaló övvel és alsóruhával, miként a regulánk előírja” (Speculum 2). Ferenc úgy látja, hogy az emberiség legégetőbb problémáinak, az Isten és a felebarát elleni vétkeknek jelentős része abból származik, hogy nem megfelelő a viszonyunk a világ Isten teremtette javaihoz. A teremtő Isten gondoskodik teremtményeiről, a természet Teremtőnkől kapott ajándékai fedezik azt, amire létünk fenntartásához szükségünk van (Végrendelet). Minden napra biztosítva van, ami aznapra kell. Nem szabad gondban lenni a holnapért (Speculum 19). A szükséges javak megszerzésének eszköze a munka. Az embernek dolgoznia kell, de munkájával nem szabad az éppen szükségesnél többért törnie magát, nem szabad kapzsvá válnia (Végrendelet). Akinek van eledele és ruházata, az elégedjék meg vele, és semmi után ne kívánozzék (RP IX). Nem szabad fölöslegeset gyűjteni, és nem szabad az elegendőnél többet fogyasztani. Aki fölösleget szerez és az elégségesnél többet fogyaszt, az tolvaj. „Sohasem voltam tolvaj – vallja magáról Szent Ferenc –, vagyis nem gyűjtöttem és nem fogyasztottam többet, mint amennyire szükségem volt. Sőt ellenkezőleg, valamivel mindig kevesebbet fogadtam el,

nehogy más szegények rövidséget szenvedjenek. Aki másként cselekszik, tolvajlást követ el” (Speculum 12). A vagyongyűjtés: fölöslegképzés – tehát tolvajlás, amivel másokat rövidítünk meg. A pénz szinte jelképévé válik a holnapot biztosítani akaró, másokat megrövidítő feleslegnek. Ezért aztán szemétnak, légynek, a ganéjhoz hasonlóknak kell tekinteni, a gyűjtésével foglalkozót pedig tolvajnak és rablónak (RP VIII). A föld javai, bárkinek a tulajdonában legyenek is, azokat illetik, akiknek nagyobb szükségük van rájuk. Kölcsön kaptuk arra az időre, míg magunknál szegényebb emberrel nem találkozunk. S ha a nálunk rászorulóbbnak nem adjuk oda, akkor is tolvajlást követünk el (Speculum 30). Minden baj abból származik, hogy az emberek nem így cselekszenek. Az Isten szeretete helyébe a Mammon keresése kerül, a kölcsönös felebaráti szeretet helyett pedig az emberiség gazdagokra és szegényekre hasad. Az egyik oldalon túlbiztosítva halmozódik fel minden anyagi jó, a másik oldalon pedig kiáltó ínség alakul ki. Ez az ellenségeskedésnek és viszálynak a forrása. Világos látását élésen tükrözi a teljes vagyontalanság programja miatt aggodalmaskodó püspöknek adott válasza: „Uram, ha birtokunk van, fegyverekről is kell gondoskodnunk a magunk megvédésére, mert a pörök és a veszekedések rendszerint a birtokügyekből szoktak kikerekedni. Rendszerint ezeken szokott az Isten és a felebarát szeretete is ezerféle módon hajótörést szenvedni. Ezért nem akarunk ezen a világon semmiféle néven nevezhető dolgot a magunkénak mondani” (A három társ legendája). Az ember Isten szándékait semmibe vevő magatartásával megteremtette e feszültséget. A gazdagok és szegények, a vagyon és a nincstelenség ellentéte, a pénz léte – tények. E tények létéből forrásozó bajokon csak Krisztus követelményeinek és példájának radikális magunkévá tevésével lehet segíteni. „A Királyok Királya, Krisztus leszállva az égből – szól a legenda szerint még a pápát is megható igaz mese – megszerette a szegénység szépségét, s e világra jöve mindjárt el is jegyezte Őt magának...” (Példázatok I). Bár mindenekfelett gazdag volt, lemondott gazdagságáról, és a legszegényebbek sorsát vállalta (Tanítások VI). „Szegényen született, a legszegényebben élt, szegényen és meztelenül halt meg a keresztfán, és idegen sírba temetkezett” (A három társ legendája VII). Követőinek is a szegénységet tanította Ferenc (Tanítások XX). „A szegénység az erények királynéja, hiszen a királyok Királyában is oly igen fényeskedett... Különös útja az üdvösségnek... az evangéliumi szántó föld elrejtett kincse, amit hogy megvehessünk, el kell adni mindent, s amit eladni nem lehet, a kincssel összemérve, meg kell vetnünk, hogy minden tulajdonról lemondva... ..ajánlhassa fel magát az ember a Megfeszített karjaiba” (Tanítások IV). Nem a kényszerű szegénységet eszményíti, hanem az önként vállaltat. Méghozzá a legnagyobb öntudattal. A püspök asztalától is feláll, és elmegy a nincstelenség módjára alamizsnát kéregetni. S amikor a püspök szemére hányja, hogy megszegényítette őt, a következőket mondja neki: „Sőt ellenkezőleg, Uram, a legnagyobb tiszteletet tanúsítottam irántad. Mert amikor a szolga megteszi kötelességét, és teljesíti ura akaratát, akkor tiszteletet tanúsít ura iránt” – kezdi, úgy tetszik, kissé ironikusan a feleletét. Majd így folytatja: „Isten szava szerint legnagyobb tisztességnak, valóságos királyi méltóságnak veszem a koldulást. Az iránt való tiszteletből, aki bár mindenek ura, mégis mindenki szolgája akart lenni értünk, s aki bár isteni méltóságában gazdag és dicsőséggel teljes, szegényen és megvetetten magára öltötte a mi alacsonyágunkat. Azt akarom tehát, hogy jelenvaló és ezután jövőd testvéreim mind tudják meg, hogy nagyobb testi és lelki vigasztalásomra szolgál, ha szegényes asztaluknál ülök, és szegényes alamizsnát látok magunk előtt, amit ajtóról ajtóra járva úgy koldulok össze az Úristen szerelméért, mintha te vagy más hatalmas urak sok fogástól roskadozó, dús asztalánál ülök. Mert az alamizsnakenyér szent kenyér, megszenteli az Úristen dicsérete és szeretete” (Speculum 23). Nemcsak a magántulajdont utasítja el, hanem a szerzetesi vagyont, a köztulajdont is. Amikor valakik rá akarják beszélni, hogy más szerzethez hasonlóan ennek a szerzetnek is lehessen tulajdona, Krisztus egyenes üzeneteként lakonikus rövidséggel válaszol: „Sem magán-, sem köztulajdont nem akarok” (Speculum 13). A tulajdonról való teljes lemondás áldásos hatása kettős. Egyrészt a lemondó a saját hatáskörén belül megszünteti a vagyon birtoklásával együtt járó feszültségforrást. Másrészt a gazdagokat és a szegényeket egyaránt elgondolkoztathatja magatartásával, s a gazdagokat önmaguk megszegényítésére, a szegényeket pedig sorsuk öntudatos vállalására készíti. A vagyont nem a folyóba kell dobni, nem ebek harmincadjára kell hagyni, hanem vissza kell adni annak, akitől eltulajdonítottuk, a rászorulóknak élénk lépő Krisztusnak. „Valahányszor szegényt látsz magad előtt, mindig arra kell gondolnod – mondja –, akinek nevében hozzád közelít, vagyis Krisztusra, aki magára vette a szegénységet és gyöngeségünket” (Speculum 37). Adnunk kell. A Regula prima (XXI) az emberek számára hirdetendő legfontosabb teendők között idézi az evangéliumból az „adatok, és adatni fog nektek” parancsát. Az adás az, ami lemossa a lélekről a bűn szennyét. Minden mást, amit halálunkkor a világon hagyunk,

elveszítünk. Csak adásainkat, a szeretet bérét visszük magunkkal (Levél). A vagyontól való megszabadulással nem merül ki az adás kötelezettsége. A szegényeknek is adniuk kell a maguk kevéskéjéből, ha kérővel, rászorulóval találkoznak. A Speculum 29-38. fejezetei hosszan sorolják a példákat, amelyek azt mutatják, hogy adott esetben akár magunkat elhanyagolva is gondoskodnunk kell másokról: inkább nekünk kell a hideget elviselnünk, mintsem hogy mások viseljék, s ha másunk nincs, még a Szentírásunkat is odaadhatjuk. „Mert én szentül hiszem – mondja társainak –, hogy így nagyobb kedve telik benne az Úrnak, mintha olvasásra használnánk” (Speculum 38). Az a kevés, ami az embernek a maga munkájával vagy alamizsnakéregetéssel a birtokába jutott, továbbra is csak kölcsön, amit addig tarthat meg, amíg szükségét szenvedővel nem találkozik. Ferenc a gazdagságról, *a vagyonról való lemondást sem szerzetesi specialitásként képviseli*. Mint mindenben, ebben is csak egyfajta, mindenki számára szóló követelményt ismer. A harmadrendi regula útmutatása alapján Ferenc világi, családos követői is megszegényítették magukat. Talán nem azzal az abszolút szigorúsággal, mint amelyet a szent magától és szerzetestársaitól kívánt, de azért húsba vágóan. Arra kötelezték magukat, hogy minden igazságtalanul szerzett jószágot, vagyont és birtokot visszaadnak, hátralékban levő fizetési kötelezettségüknek eleget tesznek, s idejében végrendeletet készítenek. Ezen túlmenően vállalták, hogy a család szűkös megélhetéséhez éppen elégségesen felül semmit sem tartanak meg, hanem szétszertják a szegények között (Jörgensen III). Az Acta Sanctorumból név szerint is ismert a Ferenc radikalitását magukévá tevő világiak közül egy Luchasio nevű kereskedő. Ferenc egyik vándorlása alkalmával találkozott vele. Kemény és pénzsóvár ember volt, azonban hirtelen megváltoztatta gondolkodását. Bőkezű lett a szegények iránt, szállást adott a vándoroknak, fölkereste az özvegyeket, árvákat, és segített rajtuk. Ferenc életszabályt írt elő neki meg feleségének. Luchasio ezentúl minden szabad idejét az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlására szentelte. Kórházakban betegeket ápolt, megrakta szamarát gyógyszerekkel, és elment a pestises Maremmbába, hogy a lázas betegeken segítsen. Ha otthon volt, kicsi kertjében dolgozott. Csupán ez maradt neki, a többi vagyonát szétszertogatta. Ennek gyümölcséből élt, s ha ezzel nem tudott eleget keresni, koldulni ment (Jörgensen III). Az első botrány, amelyet Ferenc mozgalmá kiváltott, a szegénység radikális vállalásának volt a következménye. A jézusi magatartásra allergiás világ azonnal megsejtette a veszedelmet, s a maga eszközeivel védekezett is ellene. Egyes városokban vagyon-szétszertást tiltó rendeleteket hoztak, s külön adóval sújtották azokat, akik a tilalom ellenére mégis túladtak vagyonukon.

5.2.3. Erőnemalkalmazás

Ha a szegénység eszménye tengelye is Szent Ferenc etikájának, azért azt sem felejtí, hogy a szeretet uralkodásmentes szolgálat is. S azt is jól tudja, hogy a szeretet megbocsátás, a másik arc odatartása, a kard hüvelyébe dugása, az erőszakról való lemondás, az ellenség szeretete és szelídség minden ember iránt. Míg a szegénység eszménye benne van a kor levegőjében, de amit a kicsiség, s még inkább a szelídség dolgában képvisel, az az evangéliumnak a maga korában példa nélkül álló megértéséről tanúskodik. Még élesebben is fogalmazhatók: napjainkig is elenyésző azoknak a száma, akik az övéhez hasonló világos látásra jutottak. Jézus szándéka szerint – magyarázza Jézust Szent Ferenc – arra kell törekednünk, hogy szeretetben, békében és egységben éljünk minden emberrel (Tanítások XX). Nem szabad bántani senkit, sem szóval, sem cselekedettel, és nem szabad okot adni mások haragjára. Nem szabad embertársainkat szidalmaznunk, ócsárolnunk, rágalmozunk és gyaláznunk sem. Nem szabad civódásba, szóharcba bocsátkoznunk velük. „Vigyázzanak az összes testvérek – mondja a Regula Primában –, nehogy valakit gyalázzanak, s ne folytassanak szóharcot... ne civódjanak egymással, s ne haragudjanak, mert mindaz, aki atyjafiára haragszik, méltó az ítéletre, aki pedig azt mondja atyjafiának: ráka, méltó a főtörvényszékre. Aki pedig azt mondja: bolond, méltó a gyehenna tüzére (Mt 5,22). Szeressék egymást, amint az Úr mondja... ne zúgolódjanak, ne ócsárolják egymást, mert írva van: az árulkodók, a rágalmozók Isten előtt gyűlöletesek” (RP IX)! Ha mégis megbántunk valakit, bocsánatot kell kérnünk (Speculum 51). Másnak a vétken nem háborodhatunk fel (RP V), s nem ítélezhetünk bűneiken, hanem inkább saját vétkeinket kell átgondolnunk, s bűnbánattal fontolgatnunk azokat (RP IX). A bűnösöket intő szóval és jó példával kell jó útra téríteni. Ha nem tudjuk megakadályozni a bűnöket, az általunk meglátott igazság érvényre juttatásáért nem vállalkozhatunk hóhérszerepre (Speculum 71). Ennek a világot Jézus kedve szerint kiforgató, átalakító magatartásnak a szimbóluma – ki tudja, tán megtörtént csodás következménye – a Fioretti egyik legszebb története, amely a gubbiói farkas megtérítéséről szól. „Az időben, mikoron Szent Ferenc

Gubbio városában lakozott, feltűnt egy szörnyű ragadozó farkas, mely nem csupán barmokat falt fel, hanem embereket is” – meséli a legendaíró. „Gyakran egészen a falakig jött, s a lakosok a félelem miatt, akárcsak háborúba mentek volna, fegyver nélkül nem merték elhagyni a várost. A farkastól való félelem olyan nagy volt, hogy végre senki sem bátorkodott a falakon kívül mutatkozni, miért is Szent Ferenc a gubbóiak iránti könyörületből elhatározta, hogy fölkeresi az ordast. A többiek kissé húzódoztak, azért Szent Ferenc egyedül ment a farkastanya felé. És íme, számos polgár szeme láttára a szóban forgó farkas tátott szájjal egyenesen Szent Ferencnek rohant, és amikor már csak pár lépésnyire volt tőle, a szent megjelölte a kereszt jelével, magához intette, s mondta neki: Gyere ide, farkas testvér! Krisztus felől parancsolom, hogy se nekem, se másnak ne ártsál. Farkas testvér, te nagy kárt teszel e vidéken. Irgalmatlan gonoszságokat cselekedtél, mikor elpusztítottad és megölted Isten teremtményeit az Ő engedelmével, s hozzá nemcsak a barmokat szaggattad széjjel és faltad fel, hanem az Isten képére teremtett embereket is meg merted ölni, és széjjel merted tépni. Ennek okáért, mint a leggaládabb lator és gyilkos, érdemes vagy az akasztófára. Mindenki vádol, és panaszkodik rád, és ellenséged az egész város. Ám én, farkas testvér, békét akarok szerezni közted és ezek között, olyaténképp, hogy te ezentúl nem bántod őket, ők meg megbocsájtják a múltban elkövetett gonoszságaidat, és sem az emberek, sem a kutyák nem üldöznek többé. Ígérem, hogy amíg élsz, ellátásodat mert úgyis tudom, hogy éhségből követtél el minden rosszat. De amikor kieszközlöm ezt a kegyet, akarom, farkas testvér, hogy viszont megfogadd, hogy sem emberben, sem állatban nem teszel kárt többé. Ígéred? – s kezet nyújtott neki, a farkas pedig fölemelte jobb lábát, és gyöngéden Szent Ferenc tenyerébe tette. A történetek után ama bizonyos farkas még két esztendeig éldegélt Gubbión, szelíden házról házra, küszöbről küszöbre járva anélkül, hogy bárkinek ártott volna, vagy hogy őt bántották volna, s a nép kegyesen táplálta” (Fioretti XXI). Sem a magunk, sem másnak a tulajdonát nem védhetjük meg (RP VII, XIV). A köntösünket elvevőnek a felsőruhánkat is oda kell adnunk (RP XIV). A mi Urunk Jézus Krisztus szerelméért kötelesek vagyunk minden látható és láthatatlan ellenségnek kiszolgáltatni magunkat (RP XVI). Nem tanúsíthatunk ellenállást a gonosszal szemben. Aki az egyik orcánkat megüti, annak oda kell tartanunk a másikat is (RP XIV). „hogy a „lelki szegénység” egészen sajátos Szent Ferenc értelmezésében: a jogtalanságok, az arcútlás türelmes elviselését jelenti (Intelmekek XIV). Engedelmesnek kell lennünk minden emberi teremtmény iránt (RP XVI), ami nem annyit jelent, hogy lelkiismeretünk szavától eltérünk, hanem elviseljük azt is, ha a lelkiismeretünk hangjának követéséért üldözés ér bennünket jutalmul (RP III). Nem annyi a dolgunk csupán, hogy nem tanúsítunk ellenállást, hanem, miként Ferenc a Miatyánk parafrázisában tanít rá, meg is kell bocsátanunk, és ellenségeinket valóban szeretnünk kell. „Te adj, Uram, erőt – így kéri Istent –, hogy egészen megbocsássunk, hogy ellenségeinket éretted valóban szeressük, s érettük Nálad buzgón közbenjárjunk, senkinek rosszért rosszal ne fizessünk, és törekedjünk Benned mindenkinek javára válni” (Az Úr dicsérete)! Békességnek kell lennie szívünkben, s minden ember iránt szelídséget kell tanúsítanunk (RP XI, Tanítások XIX). Ezenfelül arra vagyunk hivatva, hogy a körülöttünk levő egyenetlenségeket is megpróbáljuk megszüntetni, a széthúzókat ismét összekapcsolni (Tanítások XIX). A békesség és megbocsátás hirdetése a feladatunk (RP XXI, Tanítások XIX). Szelídséggel mindenkit békére és jóindulatra kell hangolnunk. Ferenc, mint mindenben, ebben is példájával járt tanítása előtt. Szent Ferenc-életrajzában Balanyi beszámol arról, hogy a történészek rábukkantak egy 1210-ben létrejött egyezményre, amely Assisiben nyugvópontra juttatta a *maiores* és a *minores* közti évtizedes ellentétet. Balanyi azt állítja: a történészek megegyeznek abban, hogy a béke Szent Ferenc hatása volt (Balanyi Gy.: Assisi Szent Ferenc, 183. o.). A Speculum Perfectionis pedig az Assisi püspöke és polgármestere közötti viszály megszüntetését örökíti meg (101). Bár a békét hirdetjük, s mindenkivel szemben szelídek, megbocsátók vagyunk, ezzel még nem kerülhetjük el, hogy valakik – talán éppen szelídségünk miatt – ellenségeinkké ne váljanak, s ne üldözzenek bennünket. A Jézust követő ember szelídsége a lelkiismeret szavához való megingathatatlan hűséggel párosul, s így kivívja azok gyűlöletét, akik ettől el akarják téríteni (Intelmekek III). Ferenc nem tartja magában az Úrtól vett meggyőződését. Mind a Krisztustól eltávolodott keresztények, mind a pogányok között terjeszteni akarja ezt a meggyőződését (RP XVI). A Jézushoz tartozás, Jézusnak és tanításának megvallása üldözést vált ki, úgy, ahogy Jézus megjövendölte: „Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak” (Mt 5,10). A jézusi magatartás, a jézusi feladat teljesíteni akarása az életünkbe is kerülhet. Mégsem szabad megijednünk azoktól, akik megölik a testet, ám azután semmit sem tehetnek, hanem boldognak kell lennünk, midőn gyűlölnek, szidalmaznak, kirekesztenek, kivetnek az emberek az Emberfiáért, az igazságért (RP XVI). Az üldözés, a szorongatás és a szenvedés vidám szívvel és

békességgel való tûrése a tökéletes öröm forrása – tanítja Ferenc a Fiorettiben egyik legkedvesebb társának, Leónak. „Kérlek, Atyám, mondd meg nekem, miben vagyon hát a tökéletes örvendezés? – kérdezte Leó, és Szent Ferenc felelé: Mikor majd átázva, a hidegtől vacogva, sárosan és éhesen elérjük Angyalos Boldogasszonyt, zörgetünk az ajtón, s a kapus mérgesen ránk rivall: ›Kik vagytok?‹ S mi azt mondjuk: ›Ketten atyafiaitok közül‹, ő pedig így válaszol: ›Hazudtok, ti gaz naplopók vagytok, kik csalják a világot, s ellopkodjátok a szegények elöl az alamizsnát! Takarodjatok!‹, s nem nyitja ki az ajtót, hanem ott hagy bennünket ácsorogni késő estig a hóban és vízben, éhezve és fázva, akkor, ha ezt a kegyetlen igazságtalanságot békében, zúgolódás nélkül tûrjük el..., ebben van a tökéletes örvendezés. Aztán, ha tovább is állhatatosan zörgetünk, s ő fölháborodva jön ki újra, s mint alkalmatlan toladókat szidalmakkal és ökölcsapásokkal űz el, és így szól: ›El innen, hitvány csavargók, menjetek az ispotályba, itt nincs számotokra hely‹, ha ezt is jókedvűen, nyugalommal és szeretettel viseltük el, ebben van a tökéletes örvendezés. S ha ismét bekopogtatunk, s az most már még dühösebben ordítja: ›Tûrhetetlen gazfickók, majd elpüföllek én benneteket érdemetek szerint‹, s azzal kezében füttykössel kijön, megragad bennünket, földhöz ver, belehemperget a hóba, s botjával hatalmas ütésekkel mér ránk, ha mindezt békével és vidáman tûrjük el az áldott Jézus szenvedésére gondolva..., ebben van a tökéletes örvendezés. A Szentlélek összes malasztja és ajándékai között, melyeket Krisztus az Őválasztottjainak ad, a legfőbb, ha önmagán gyözedelmeskedik valaki, s Krisztus szeretetéért minden bajt, igazságtalanságot és gyalázatot készséggel elvisel. Mert az Isten ajándékaiban nem dicsekedhetünk, mivelhogy nem a mieink, hanem az Istenié... De a nyomorúság és szenvedések keresztyében bátran dicsekedhetünk, mert az apostol is mondja: Nem akarok másban dicsekedni, hanem csak a mi Urunk Jézus Krisztus keresztyében” (Fioretti VIII). Ennek a boldogságnak az oka a szenvedés, az üldözés elviseléséért ígért jutalom. Aki Jézusért elveszti életét, aki mindvégig állhatatos marad, az megszerzi az örök életet és a mennyországot (RP XVI). Hogy Ferenc mindezt mennyire komolyan, s mennyire általánosan gondolta, azt ismét a harmadrendiek szabályzata bizonyítja. A szabályzat III. fejezete tiltja a fegyverek használatát, a IV. fejezet megtiltja az esküt. A IX. fejezet 2.§-a a testvérek egymás közti békességét kívánja, ugyanennek a fejezetnek az 5.§-a a felvételi feltételek között első helyre teszi, hogy a felvételt kérő kibéküljön azzal, akivel haragban van. A XIII. fejezet 13–15. paragrafusai pedig megtiltják, hogy a testvérek egymást bíróság elé hurcolják (Jörgensen, Assisi Szent Ferenc élete, 233. o.). Mindez kihívásnak, botránynak minősült a „keresztény” világ szemében. A harmadik és legnagyobb botrány a ferences mozgalom körül azért tört ki, mert Szent Ferenc követői nagyon komolyan gondolták, s következetesen meg is valósították azt, amit az evangélium és annak szellemében fogant szabályzatuk előírt. Alapelveik és magatartásuk miatt, azaz hogy nem tesznek esküt, s nem hordanak magukkal fegyvert, hamarosan összeütközésbe kerültek a hatóságokkal. Jellemző erre az, ami 1221-ben Faenza városában történt. Ebben a városban a polgárok seregestül léptek be a helyi harmadrendbe. Amikor a polgármester felszólította őket, hogy tegyék le kezébe a szokásos polgári esküt, amelynek értelmében az elöljáróság parancsára fegyvert ragadnak, megtagadták az esküt azzal az indoklással, hogy rendi szabályzatuk tiltja a fegyverhasználatot. A polgármester minden lehető eszközzel az eskü letelésére akarta őket kényszeríteni (Jörgensen, III). A „világ” nagyon érzékenyen reagál, ha valaki szembeszegül az alapelveivel, s nem hajlandó az embergyilkolásra. Szent Ferenc követői üldözötteké lettek, mert nemet mondtak az embergyilkos Sátánnak. Figyelemreméltó és örvendetes, hogy a világi hatóságok által üldözötteknek az Egyház védelmére kelt, két egymást követő pápának, III. Honoriusnak és IX. Gergelynek az utasítására.

5. 2. 4. Másokat is megtanítani az örömhírré

Szent Ferenc programjának utolsó, és a többinél egyáltalán nem jelentéktelenebb tétele, hogy az embernek tovább kell adnia a megismert igazságot. Meg kell kísérelnie mindenkit Jézushoz téríteni, bûnbánatra és élet-átalakításra bírni. A 72 tanítvány apostoli útra küldéséről szóló evangéliumi leírás nem csupán a radikális szegénység megvalósítására ösztönzi Ferencet, hanem az örömhír hirdetésének a feladatát is világossá teszi előtte. Mint minden felismert igazságot, ezt is azonnal iparkodik megvalósítani. A nagy király hírnökeként azt a küldetést vállalja magára, hogy békét hirdet és megtérést (A három társ legendája VIII). Erre ösztönzik a tanítványoknak mondott jézusi szavak is, erre indítja Jézus példája is. „Azt látjuk – mondja –, hogy az Isten egyszülött Fia az emberek üdvéért leszállott az Atya kebeléről, hogy példájával átalakítsa a világot, s az üdvösség ígét hirdesse az embereknek... Minthogy pedig mindent aszerint kell cselekednünk, amint Őbenne... láttuk, úgy

látszik, hogy jobban tetszik az Istennek, hogy elhagyva a nyugalmat, kimenjünk a munkába” (Tanítások XIII). A hirdetés feladata a Regula Primába is belekerült. S az apostolkodás a mozgalom első pillanatától kezdve a csatlakozók első számú feladatának számít. Nem ismer el a küldetésre való semmifélealkalmatlanságot. Hogy mennyire nem ismert pardont ebben a kérdésben sem, azt jól mutatja a Fioretteinek egy igen mehökkentő története. Szent Ferenc egyik társát, a hallgatót és bátortalan Rufinuszt prédikálni küldi. Rufinusz szabadkozik: „Légy, kérlek, elnézéssel irántam, s ne küldj prédikálni! Tudod, hogy együgyű is, tanulatlan is vagyok, s nincs hozzá való képességem.” A szelíd Szent Ferenc tőle szokatlanul méregbe gurul. Talán csak a szegénység megcsorbítása tudja még hasonló indulatba hozni. S a szent engedelmesség nevében megparancsolja neki, hogy anyaszült meztelen, csupán ingalja ruhában menjen, térjen be valamelyik templomba, s úgy prédikáljon a népnek (Fioretti XXX). Meggyőződése, hogy a küldetés a föld határáig szól. A külföldi missziókat furcsálló bíborosnak nagy hévvel és prófétai ihlettel feleli: „Azt hiszi Ön, Uram, hogy az Úr csak az itteni tartományok számára hívta meg a testvéreket? Sőt ellenkezőleg, szent meggyőződéssel állítom, hogy Isten a széles földkerekség összes lakóinak lelki haladására és üdvözítésére támasztotta és szólította munkába őket. Tehát nemcsak a hívők körében, hanem a hitetlenek tartományaiban is mihamar meg fognak honosodni, és tömérdek lelket fognak megmenteni” (Speculum 65). Az Isten Országáról szóló példabeszédet a mozgalmára alkalmazza: „Szerzetünk hasonló lesz a halászhoz, aki megveti hálóját a tengerben, és tömérdek halat fog” (A három társ legendája IX). Bár nem idegen tőle a szerzetalapítás gondolata, de az induláskor valójában nem a szerzetalapítás a célkitűzése. Élete későbbi folyamán sem elégszik meg soha azzal, hogy az emberiségnek csak a szerzetesi életre hajlamos szűk rétegét közelítse meg. Minden rendű-rangú, családos és családtalan emberhez, férfihez és nőhöz, paphoz és nem paphoz, szerzetessé lenni akaróhoz és szerzetessé lenni nem akaróhoz egyaránt el akar jutni. Világosan mutatja ezt a bűnbánók kollégiuma, későbbi elnevezéssel a harmadrend létrehozása. Erre utal az is, hogy még a kifejezetten szerzetesek számára írt regulában sem csak a szerzetesekről és szerzeteseknek beszél. Alegékeesebb bizonyosság „Az összes hívekhez intézett levél”. Ennek a címzése így hangzik: „Az összes keresztényeknek, szerzeteseknek, papoknak és világiaknak, férfiaknak és nőknek, az egész világ lakosainak...” A kor világvégét váró hangulatának megfelelően, Istennek az utolsó emberrel kezdett vállalkozásának tekinti azt, amire őket s az általuk megtérítendőket szánta: „A kisebb testvérek rendje ama bizonyos kiseded nyáj, melyet az Isten Fia ebben az utolsó órában eszközölt ki magának a mennyei Atyjától, mondván: »Atyám, szeretném, ha ebben az utolsó órában egy új és alázatos népet teremtenél, és azt adnád nekem. Szeretném, ha e nép alázatosságban és szegénységben különb lenne minden elődjénél, és velem magammal beérné. Nincsen abban semmi csodálatos, hogy Isten egy új és kicsiny népet választott ki magának, hogy életmódjában és beszédjében homlokegyenest különbözzék minden elődjétől, és boldognak érezze magát, hogy egyedül Őt, a kibeszélhetetlen édességet mondhatja magáénak” (Speculum 26). Isten új népének tudja magukat, amelynek különböznie kell mindenkitől, akik csak előttük jártak. Ferenc nyilvánvalóan Egyházzá akar lenni. De – saját terminológiánkkal élve – nem harmadik szövetség létrehozására gondol. Munkájának megkezdésekor első lépései közé tartozik a pápa áldását kérni kezdeményezésére (Speculum 78). S bár hasonló kezdeményezésekért akkoriban könnyen kiátkozás és máglya járt, Ferencet és társait, ha nem is szívesen, de megtűrik. Colonna bíboros felszólalása a Ferenc és társai ügyében összehívott bíborosi testületben világosságot gyűjthet a tekintetben, hogy mi ennek a türelemnek az oka. „Ha mi – mondja Colonna – e szegény ember kérését megtagadjuk azon az alapon, hogy merőben újszerűt és teljesíthetlent kíván, akkor vigyáznunk kell, hogy összeütközésbe ne kerüljünk az evangéliummal, hiszen csak annak megengedését kéri tőlünk, hogy az evangélium szerint élhessen. Márpedig aki azt állítja, hogy az evangéliumi tökéletességre vagy a megtartására tett fogadalom valami észellenest és hitellenest tartalmaz, az nyilvánvalóan magát Krisztust, az evangélium szerzőjét cáromolja.” Ez a kérő ember nem foglalkozik az Egyház bűneinek bírálatával, nem is az Egyház megreformálására kér engedélyt. Csupán azt kívánja, hogy maga és követői, a pápa jóváhagyásával élhessenek az evangélium útmutatása szerint. A pápa engedélyén túl a főpapokat is meg akarja nyerni. Azt szeretné, hogy társainak szent élete s irántuk tanúsított alázatos tisztelete láttán maguk a főpapok kérjék a testvéreket arra, hogy menjenek hozzájuk prédikálni, és a népet jobb útra téríteni (Speculum 50). Nemcsak a főpapokkal, hanem a papokkal is békességben akarja tudni övét. Így buzdítja őket: „Nekünk az a küldetésünk, hogy a lelkek üdvének ápolásában segítségére legyünk a papoknak. Ami tőlük nem telik, azt nekünk kell kárpótolnunk. Annak idején úgyis ki-ki munkája, és nem állása szerint nyeri majd el a jutalmát. Tudjátok meg tehát, testvéreim, hogy Isten szemében nincs

érdemszerzőbb munka, mint a lelkek megnyerése. Ezt pedig sokkal biztosabban el tudjuk érni, ha jó békességet tartunk, mintha háborúskodunk a papokkal. Ha miattuk esetleg kárt szenved a népek üdvözítésének munkája, ezért Istennél vagy a bosszúállás, és ő meg is fizet nekik alkalmas időben. Legyetek tehát engedelmesek a főpapok iránt, nehogy miattatok gonosz vetélkedés támadjon! Ha a békesség fiai lesztek, a népet is, meg a papságot is megnyeritek. És ez hasonlíthatatlanul kedvesebb lesz Isten előtt, mintha csak a népet nyeritek meg, a papságot ellenben megbotránkoztatjátok. Vessetek tehát fátyolt a hibáikra, és pótoljátok ki sokféle fogyatkozásukat” (Speculum 54)! Körömszakadtáig ragaszkodik ugyan Péter egyházához, de nem vak a hibáival szemben; változást azonban kizárólag attól remél, hogy övéi életszentségben és számban növekedni fognak. Meg akarja nyerni a főpapságot és a papságot, de az egyházi méltóságoktól távol tartja övéit. Tiszteletben tartja a hierarchiát, de a saját mozgalmán belül, a szerzetesrendekben teljesen szokatlanul, demokratikus módon szervezi meg az életet. Tulajdonképpen azt hiszem, esze ágában sem volt Regulát, szabályzatot írni, egyszerűen csak a Hegyi beszédet akarta övéinek az agyába és szívébe vésni. Aközösség elvi és gyakorlati kérdéseit az évi kétszeri (pünkösdi és Szent Mihály-napi) káptalanon közös megbeszéléssel tisztázták, méghozzá évről évre ismétlődően. „Ügyeik” címén nem egy zárt rend világtól idegen problémáit, még csak nem is az egyház aktuális gondjait boncolgatják, hanem emberiség szélességű, világot átalakító programjuk megvalósításának legalkalmasabb útjait, eszközeit keresik. Ezeknek a káptalanoknak a legfőbb kérdése, hogyan tudnának jobban szeretni, és másokat is elvezetni erre a szeretetre.

6. Ferenc eszméinek és műveinek sorsa

A bevezetőben azt ígértem, hogy megkísérlem elmondani, bemutatni, ki volt és mit akart Assisi Szent Ferenc. Sok minden kimaradt a teljesség igénye nélkül született dolgozatomból. Csak a legjelentősebbnek meglátott mozzanatokot villanthattam fel. Röviden összefoglalva az eddig elmondottakat: az egyháztörténelem egyik Krisztussal legkonzseniálisabb alakjának, az evangélium lényeges tanításainak egyik legradikálisabb megvalósítójának és a legnagyobb hatású apostolok közül valónak látom őt. Célkitűzéseit illetően Kulcsár Zsuzsa a Világosság 1970/7. számában a következőket írja: „Nem a sok-sok szerzetesközösség számát akarta egygel szaporítani, hanem megoldást akart találni kora minden égető problémájára. Méghozzá lázadás, ellenállás, erőszak nélkül... Egyetemes orvosságként minden bajra a szent evangéliumi szegénységet ajánlja” (Isten szegénykéjének örökösei). Ezzel a megállapítással egyetérthetünk, ha az evangéliumi szegénység orvosságát kiegészítjük a Hegyi beszédől kívánt magatartás egészével. A meglátott igazságok azonnali és maradéktalan, kiáltóan radikális megvalósítása kivételes súlyt adott szavainak. A szentek, és csak a szentek képesek a történelemben észrevehető hatást elérni. Hangja eljutott a papokhoz, szerzetesekhez, férfiakhoz és nőkhez, családosokhoz és család nélküliekhez, egyszóval minden rendű és rangú keresztényhez, sőt még a pogányokhoz is. Kiterjedt majdnem az egész akkor ismert világra. S az általa támasztott hullámverés századokon át sem ült el. Kezdeményezése csak lassan, fokozatosan vált a világi és egyházi hatóságok számára elviselhetővé. Ennek magyarázata szelídségén és maximális egyházhűségén kívül abban keresendő, hogy nem a fennálló egyházi és világi struktúrák közvetlen megváltoztatására törekedett, hanem az egyes emberek megtérítésére, életének átalakítására. Ezért meglehetősen sokáig tudott az Egyháztól megtúrten, a világi hatalmaktól kevéssé háborgatottan dolgozni. A programja azonban csak úgy-ahogy megtúrten volt, és csak ideig- óráig maradhatott az. Az első perctől kezdve ideges világi hatóságok a Ferencet követők számának szaporodásával egyre gyakrabban folyamodtak adminisztratív eszközökhöz (Jörgensen III). Az Egyház részéről kezdettől fogva ügyes diplomáciai manőverek történtek, hogy Szent Ferenc eredeti szándékának vitorlájából kifogják a szelet, s az eretnekveszély kiküszöbölésének szolgálatába állítsák mozgalmát. Először is szerzet alapítására bírták rá az eredetileg emberiség méreteiben gondolkodó s erről haláláig le nem mondó Ferencet: Az evangéliumi eszméket a maguk teljes radikalitásában hordozó szerzetesi életszabály, a Regula Prima nem nyert pápai megerősítést. Többszörös püspöki segédlettel történő átfogalmazás után csupán a jóformán jellegtelenné tompított változat nyerte el a jóváhagyást. Ahelyi püspökök, s néhol a papság is gyakran akadályozta a mozgalom terjedését. A fokozódóan nyugtalan világi hatóságoknak s az Egyháznak egyaránt kapóra jött az a talán általuk is szított mozgalmon belüli feszültség, amely főleg a férfi szerzeten belül ütötte fel a fejét. A Speculum megörökíti, hogy a Regulával kapcsolatban nem csupán az Egyháznak voltak fennakadásai. A rendtársak is kifogásokat emeltek. „Hallottuk, hogy Ferenc testvér újabb regulát készít – mondták valakik Illés testvérnek –, de

félünk, hogy olyan szigorúan szabja meg, hogy nem tudjuk majd megtartani. Azért kérünk, hogy menj el hozzá, és mondd meg neki, hogy mi az ő reguláját nem ismerjük el magunkra nézve kötelezőnek. Csak tartsa meg magának, mi nem kérünk belőle” (Speculum 1). A rendtársak kifogásai sem ismeretlenek. Többen élesen szembefordultak a szent által hirdetett szegénységprogrammal, viszonylag komfortos rendházakat kívántak. Egyetemet hoztak létre Bolognában. Tiltakoztak a pénz elfogadásának tilalma ellen. Ellene mondtak a birtoklásról és a pozíciókról való radikális lemondásnak (Speculum 6, 11, 13, 14). Tábort gyűjtöttek Ferenc ellen, aki végül kisebbségben maradt, s lemondott a rend vezetéséről. Isten muzsikáló lelkű trubadúrja a Getszemáni-kert, a virágvasárnap Jézusának elhagyatottságára jutott élete végére. Az események egyre növekvő szomorúsággal töltötték el. Hangja egyre fájdalmasabb lett, bár híre- neve s tisztelőinek száma még egyre növekedett. Eleinte még megpróbált ellenszegülni. A Szentföldről visszatérve, amikor meghallotta, hogy Bolognában új, saját rendházat s egyetemet szerzett a rend, egyszerűen kikergette belőle a barátokat (Speculum 6). Assisiben saját kezével látott neki a testvérek által épített nagy rendház lerombolásának (Speculum 7). Már nagyon beteg, amikor még mindig tele elszántsággal, s így kiált fel a belső hasadás láttán: „Kik ezek az emberek, akik kiragadták kezemből a rendemet és testvéreimet? De csak jussak el az egyetemes káptalanra, majd én megmutatom nekik, hogy mit akarok” (Speculum 4). Végül is elhatalmasodott rajta a keserűség. „Nagyon fájlalom – mondja –, és sokat gyötrődöm miatta, hogy amiket a rend jelenvaló és jövő hasznára sok imádsággal... kinyilatkoztatásként nyertem Isten irgalmasságából, és amikről magától az Istentől tudom, hogy teljesen szent akarata szerint valók, azokban némely testvérek a saját bölcsességükre és hamis előrelátásukra támaszkodva ellenem vannak” (Speculum 11). Máshol így szól: „Fájdalom, az előljárók között vannak olyanok, akik álutakra csalják a testvéreket. Minduntalan a régi szerzetalapítók példáját állítják szemük elé, az én intelmeimet ellenben kevésbe veszik. De csak a végén tűnik ki majd világosan, hogy minő játékot űznek” (Speculum 4). Nem valóban egyre jobban elhatalmasodó betegsége, hanem mély keserűsége az igazi oka annak, hogy lemond a rend vezetéséről. Valójában már nem hallgatnak rá. Ő pedig nem tud, és nem akar az ellentábor bábja lenni. De nem tud, és nem akar ellenük az egyetlen hatásos módszerhez, az erőszakhoz sem folyamodni. „Amíg én gyakoroltam az előljáróságot a testvérek fölött, és amíg ők híven kitartottak, én, bár megtérésemtől kezdve majdnem mindig betegeskedtem, szerény tehetségemhez mérten állandóan igyekeztem segítségükre lenni szavammal és példámmal. De amikor láttam, hogy... kezdenek letérni az egyenes ösvényről, amelyen idáig jártak, és átmennek a szélesebb utakra, melyek a biztos halálba vezetnek... s hogy ezen ide s tova bolyongva mit sem törődnek többé hivatásukkal, fogadalmukkal és a példaadással is, végül, amikor láttam, hogy sem... intő szavamra, sem pedig állandóan szemük előtt lebegő példámra nem hajlandók elhagyni a veszélyes és halálba vezető utat, akkor az Úr és az előljáró testvérek kezébe tettem az előljáróságot és a rend kormányzását.” Majd így beszél: „...miután sem prédikálással, sem intő szóval, sem példaadással nem vagyok képes megfenyíteni a bűnösöket, és kiirtani a bűnöket, nem akarok hóhérszerepre vállalkozni, hogy büntessenek és ostorozzák, mint a világi hatóságok teszik. De azért bízom benne, hogy szegényeinkre és gyalázatukra, éppen e világ fiai által rendszabályozzák meg majd őket, úgyannya, hogy a végén mégis visszatérnek hivatásukhoz...” (Speculum 71). A jövődőlés, már ami a megrendszabályozást illeti, csakhamar valóra vált. Ferenc halálát követően a férfi szerzetben belül a már korábban is meglévő ellentétek tovább élesedtek. A gyeplő az ellentábor vezetője, Illés testvér kezébe került. Azonnal üldözni kezdte a szent leghűségesebb és legrégebbi társait (pl. Leót és Egyedet), akiknek menekülniük kellett. Botrányos jelenetekre került sor az 1230-as főkáptalanon Illés hívei és ellenfelei között, s az ellentétek végül is a rend három pártra szakadásához vezettek. Az eredeti ideálokhoz ragaszkodókkal, az ún. spirituálisokkal szemben álltak azok, akik a ferenceseket a többi renddel azonos jellegűvé akarták tenni, s végül kialakult egy középső tábor, akik valamiféle kompromisszumra törekedtek. Az Egyház lassú, diplomatikus lépésekkel kísérte ezeket a villongásokat. IX. Gergely (Hugolini bíboros) egyfelől 1228-ban szentté avatta Ferencet, s Illés ellen foglalt állást, másfelől bullát adott ki, amelyben érvénytelenítette Szent Ferenc végrendeletét, s intézkedéseket hozott a radikális szegénység szemény felőlrlésére. Az ellentmondásos lépések egyik célja, hogy megőrizték Ferenc mozgalmának agitatív erejét, hogy ezáltal megakadályozzák az eretnkségbe szorított mozgalmak terjedését. A másik cél: kioperálni a mozgalom eredeti törekvéseit, kellemetlen tartalmait. Mindehhez először le kellett számolni a spirituálisokkal. 1230-ban Ancona ögrófságban vette kezdetét a spirituálisok szervezett, módszeres üldözése. Ferenc régi társai közül sokan börtönbe kerültek. Többeket, köztük Speyeri Cézárt, a szent közvetlen munkatársát meg is

ölték. De nemcsak Anconában, hanem Toscanában s Provence-ban is ugyanilyen, sőt még rosszabb sors várt a spirituálisokra. Toscanában eretnekké nyilvánították, s bujdosni kényszerítették őket (pl. Jacopone Todi és Angelus Clarenus). Provence-ban még erősebb kézzel fogták a megrendszabályozásukhoz, s a hajlíthatatlanokat máglyára küldték. Egy villanásnyi enyhületet csak V. Celesztin rövid pápasága hozott, aki egészen sajátos egyéniség lévén, fölkarolta az üldözötteket. Lemondása után azonban VIII. Bonifác, és főleg XXII. János pápasága alatt az üldözés elérte a tetőfokát. XXII. János a szó legszorosabb értelmében kiirtotta a spirituálisokat. A spirituálisok után sorra kerültek a középutasok, s végül mindazok, akik ha nem is Szent Ferenc magatartásbeli radikalitását, de legalább az elméletét fenn akarták tartani. Az ún. elméleti szegénységről szóló hírhedt vitában elvéreztek azok is, akik addig a gyakorlati szegénységet, Ferenc eredeti eszméit valósítani akaró testvéreik üldözésében jeleskedtek. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a hosszú és súlyos üldözésre nem mindig a Szent Ferenc kívánta jézusi szelídséggel reagáltak az üldözöttek sem. Angelus Clarenus mindvégig meg tudta őrizni elvhűségét, béketűrését és egyházhűségét is, és az inkvizíció által gyűjtött máglyák korában okos, higgadt szóval képes volt tisztázni magát az eretnekség vádjától anélkül, hogy eszményeit megtagadta volna. Üldözött volt, földönfutó, halálra keresett bujdosó, de nem lett lázadó, és nem lett eretnek. A provence-i spirituálisok viszont a világiak segítségét igénybe véve elkergették üldözőiket. Máshol sokan forradalmi vagy eretnek csoportokhoz csapódtak, illetve belőlük, körülöttük alakult ki az ún. ferences eretnekség, a fraticelli mozgalma. Így aztán nemcsak Ferenc ellenzéke és azok utódjai, hanem azok nagy része is, akik úgy vélték, hogy Szent Ferenc eszmei örökségéért küzdenek, végeredményben szembekerültek a szent célkitűzéseivel. A valódi eszmék megcsappant számú őrzői pedig búvópatakként rejtőztek, s lassan örölte őket a Jézus eszméit magáévá tenni még nem tudó, nem akaró kortárs emberiség. A XVI. századra elültek a szent kavarta vihar utolsó hullámai is. A férfi szerzet története mellett a harmadrend történetéről is kell még néhány szót szólni. A ferences mozgalom világi résztvevői elsődlegesen a világi hatalommal kerültek összeütközésbe, s annak üldözésétől szenvedtek. Az Egyház – a férfi szerzet radikalizmusával szemben tanúsított magatartásával ellentétben – a harmadrendiek felé oltalmazóként lépett fel. III. Honorius pápa védelmet nyújtott a katonai szolgálatot megtagadóknak. Ugyanezt tette utódja, IX. Gergely is, sőt felmentette őket a közhivataloktól, és saját joghatósága, vagyis az egyházi bíróság alá vonta őket (Gemelli, A franciscanizmus). Ennek a védelemnek azonban nagy ára volt. Zaklatásuk pillanatnyi elkerüléséért cserébe szuverenitásukat és a Ferenc mutatta utat kellett feladniuk. IX. Gergely hamarosan hozzákezdett az evangéliumi parancsoktól ihletett regula átforgalmazásához. Elsőként azt jelentette ki, hogy az eskütétel tilalma nem vonatkozik bizonyos esetekre. Kivételt képez a tilalom alól a hit megőrzésére, a béke érdekében, az önvédelemből, illetve a törvényszék előtt tett eskü. IV. Miklós pápa továbblépett, s azt mondta, hogy a fegyverviselési tilalom sem általános érvényű. Az Egyház érdekében, a haza védelmében, s más, előjáróiktól jóváhagyott okokból a fegyverviselés a harmadrendieknek is megengedett. Az eskü és a fegyverviselés abszolút tilalmának megszüntetésével az evangéliumi parancsnak legjobban hűsba vágóbb pontjai kerültek zárójelbe. Ami ezután következett, az már csak a földig rombolt Karthágó romjainak felszántásához és sóval behintéséhez hasonlítható. Az evangélium szellemét hordozó regula helyett ugyancsak IV. Miklós pápa új regulát készített, az egyházjog követelményeinek megfelelően, s az egész harmadrendet hozzáidomította, alávetette az addigra már alaposan megdolgozott, átforgalmazott szerzetesrendnek.

7. Befejezés: Elgondolkodtató kérdések

Az igazi Szent Ferencet keresve szembesülnöm kellett azzal az egyébként jól tudott igazsággal, hogy nem mi találtuk fel a spanyolviaszt. Ráébredtek a történelemben előttünk már mások is arra, hogy mit akart Jézus. Ilyen volt Szent Ferenc is. Felfedezte és századokon át ébren tartotta a krisztusi gondolatokat. Termékeny nyugtalanságot hozott az Egyházba. 750 év múltán sem lehet úgy foglalkozni vele, hogy hatása alá ne kerüljön az ember. Mindezek az eredmények az igazság utáni szenvedélyes vágyakozásából, az igazság befogadására való őszinte készségéből s a meglátott eszméknek megalkuvásmentes megvalósításából születtek. Hogy azonban csak annyit tudott elérni, amennyit elért, az nem az üldözések viharának hibája. Követőin múlt, hogy a „kísérlet” a Krisztus utáni második évezred elején sem sikerült. A Ferenchez csatlakozó második nemzedéknek már nem minden tagja tette rá feltétlenül az életét az Evangélium tanításának valóra váltására. Az a hang hozott szakadást a mozgalomba, amely a szent követelményeit túlzásnak minősítette, vállalni nem akarta, s őt magát félreállította. Ezen tört meg a kezdeti lendület. Ez könnyítette meg azoknak a dolgát, akik az

Egyházban s a hatalom birtokában kezdettől fogva rossz szemmel nézték ezt a Jézus-szerű, jézusi célkitűzésű és jézusi életű embert. De megkönnyítette a dolgukat az is, hogy a Ferenc mellett küzdők sem mind értették igazán elgondolásait, s nem tudtak maradéktalanul hűségesek maradni az evangélium szelleméhez. Éles hangon bírálták az Egyház hibáit, erőszakkal is védekeztek az őket ért üldözésekkel szemben. Sőt a fraticelli csoportja egyenesen forradalmi mozgalommá lett. Mi nagyobb gondolati rend birtokában vagyunk, mint az intuitív, rendszerezéssel nem foglalkozó Szent Ferenc. De meglátásaink megvalósításában ugyan hol marad radikalitásunk az övétől? S vajon a második évezred vége felé lehet-e már valami az Isten százszor szent kísérletéből e nélkül a radikalitás nélkül? Meg kell kérdeznünk magunkat a tekintetben is, hogy hogyan állunk az egyházhűség dolgában? Szent Ferenc korában sem akart mást az Egyház, mint szekerébe fogni az új mozgalmat, vagy ha ez nem megy, akkor megsemmisíteni. Szent Ferencet sem a meggyőződésétől eltéríteni, sem ellenségeskedésbe kényszeríteni nem lehetett. S mi? Nem kísért-e bennünket a meg-megújuló támadások, barátságatlan megnyilatkozások során a keserűség? Az a fajta keserűség, amelyből viszont megszületik az ellenségeskedés. Hiszünk-e eléggé abban, hogy a Világ Fejedelme csak az adott pillanat ura, a történelem ura azonban az Isten? A Sátán itt és most ellenünk fordíthatja azokat, akiknek atyáinknak és testvéreinknek kellene lenniük Krisztusban. De a Krisztushoz hű élet mégis előbbre viszi a történelmet az Isten szándékainak megvalósulása felé, ha elszakíthatatlanul ragaszkodunk Testéhez, az Egyházhoz is. Nem csábít-e számtalan hajótörést szenvedett jó szándékunk arra, hogy lejjebb tegyük a mércét? Érezzük-e mindnyájan a felelősséget, hogy rajtunk - rajtam és rajtad – bukhat meg a kísérlet? e rés, amelyen át elsüllyeszthető Krisztustól kapott feladatunk? Isten legyen nekünk irgalmas, ha miattunk késlekedik az Isten Országá!